

**በሁለተኛ ደረጃ የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ
አማርኛ ከግእዝ ተውሶ የራሱ ባደረጋቸው ቃላት ላይ
የተካሄደ ሥነምዕላዳዊ ትንተና**

ጉባኤ እስከዚያለም¹ ኤባ ተሬሳ² ሀብታሙ እንግዳው³

አገጽ-ጥናት

ይህ ጥናት በ2004 ዓ.ም. ታትመው ሥራ ላይ በዋሉት በሁለተኛ ደረጃ የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ የሚገኙት የግእዝ ቃላት ሥነምዕላዳዊ ሥርዓቶች ምን እንደሚመስሉ መርምሯል። ለዚህ ጥናት ዋና የመረጃ ምንጮች ከሆኑት ከፃኛና ከዐኛ ክፍል መማሪያ መጻሕፍት እና ግእዝ ቋንቋ ላይ ከታተሙት መዛግብተ ቃላትና ከሰዋሰው መጻሕፍት ውስጥ መረጃዎች በሰነድ ፍተሻ ተሰብስበዋል። የተሰበሰቡት መረጃዎች በዓይነታዊ የምርምር ዘዴ በመታገዝ በገለጻና በንፅፅ ስልቶች ተተንትነዋል። ከትንተናው የተገኙት ውጤቶች የሚያመለክቱት በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የተካተቱት የግዕዝ ቃላት በስፋት የራሱ የግእዝን ሥነምዕላዳዊ ስርዓት ይዘው መገኘታቸውን ነው። እርባታን በተመለከተ የግእዝ ስሞች አብዥና እምርነት አመልካች ምዕላዶችን ከመጠቀም አንጻር አማርኛ ውስጥ ከሚገኙት የተለዩ መሆናቸውን የውጤት ትንተናው ያሳያል። እንዲሁም የግእዝ ውልድ ስሞች፣ ቅፅሎችና ግሶች በተለያዩ የቃል ክፍሎች ላይ የተለያዩ መሥራች ምዕላዶችን በማስጠጋት እንደሚመሠረቱ ከመማሪያ መጻሕፍቱና ከሌሎች የግእዝ መጻሕፍት የተገኙ መረጃዎች ያሳያሉ። በምሥረታ ወቅትም ምስርት ቃላት በዋናነት የምንጩን ቋንቋ ማለትም የግዕዝን ቅርፅ ይይዛሉ። በመጨረሻም በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የግእዝ ጥምር ስሞችና ጥምር ቅጽሎች መካተታቸውን ከተገኘው መረጃ አረጋግጠናል። የግእዝ ጥምር ስሞችና ጥምር ቅጽሎች በጥመራ ወቅት የተጣማሪ ቃላት አሰላለፍ ላይ ግእዝ ከአማርኛ መለየቱን ይጠቁማሉ፤ የግእዝ ጥምር ስሞች ግራ መሪ ሲሆኑ የአማርኛ ግን ቀኝ መሪ ናቸው። ከላይ የተሰጡትን ትንተናዎች በመመርኮዝ ትምህርት ሚኒስቴርና የሚመለከታቸው የመንግሥት አካላት በሥርዓተ-ትምህርት ቀረጻ ወቅት የግእዝ ባለሙያዎችን በማሳተፍ ቋንቋው ሰፊ ያለ አገልግሎት እንዲሰጥና ከትውልድ ወደ ትውልድ እየተሸጋገረ እንዲኖር የሚያደርግ ሥራ ቢሠራ መልካም ነው በማለት አስተያየታችንን ሰጥተናል።

ቁልፍ ቃላት: - [መማሪያ መጻሕፍት፣ ምሥረታ፣ ሥነምዕላዳዊ ሥርዓት፣ አማርኛ፣ ግእዝ]

¹ በደብረማርቆስ ክፍተኛ ት/ት መሰናዶ 2ኛ ደረጃ ት/ት ቤት የአማርኛ ቋንቋ መምህርና በደብረማርቆስ ዩኒቨርሲቲ የትርፍ ጊዜ የግዕዝ መምህር።
² በጅማ ዩኒቨርሲቲ የስነልሳን መምህርና ተመራማሪ፣ ተጓዳኝ ደራሲ (Corresponding author)፣ ኢ.ሜይል፡ ebateresa@gmail.com።
³ በጅማ ዩኒቨርሲቲ የአማርኛ ቋንቋና ስነፅሁፍ መምህርና ተመራማሪ።

1. መግቢያ

ግእዝ ከልደተ ክርስቶስ በፊት ጀምሮ መግባቢያ፣ የማንነት መገለጫ፣ የታሪክ መመዘኛዎችና የሥነ-ጽሑፍ ማቅረቢያ በመሆን ለረጅም ዘመናት ሲያገለግል የኖረ ጥንታዊ ቋንቋ ነው። የኢትዮጵያ ታሪክ፣ ባህል፣ ወግ፣ ስርዓት፣ ፍልስፍና፣ ዕውቀትና እምነት ከቀዳሚው ትውልድ ወደ ተተኪው ትውልድ ሲተላለፍ የኖረው በግእዝ ቋንቋ መሆኑን የሚያስረዱ ብዙ የታሪክ ማስረጃዎች አሉ (ደሴ፣ 2002)። የዛሬ ሶስት ሺህ ዓመት አካባቢ የተለያዩ የሳባውያን ነገዶች ከየመን ደቡብ ዐረቢያ ተነስተው ቀይ ባሕርን ተሻግረው ሰሜን ኢትዮጵያ ውስጥ ሰፈሩ። ከነዚህ ነገዶች አንዱ ሐበሻት የሚባል ሲሆን ይህም ስም ሐበሻ ለሚለው ቃልና ቀድሞ የኢትዮጵያ ስም ለነበረው አቢሲንያ ምንጭ ሆኗል። በሳባውያን ቋንቋና በጊዜው ሰሜን ኢትዮጵያ ይነገሩ በነበሩ ቋንቋዎች ዘገምተኛ ውጥጥ ግዕዝ ሊወለድ ቢቃ። ግእዝ ከአማርኛና ከሌሎች ሴማዊ ቋንቋዎች ጋር ሲወዳደር “ጌዱሕ” ሴማዊ ቋንቋ ነው። ግዕዝ ከአክሱም ዘመን መንግሥት እስከ አስረኛው ክፍለ ዘመን መግቢያ ድረስ ዋነኛ የመግቢያ ቋንቋና ልሳነ ንጉሥ ነበር (አንበሳ፣ 2019)።

አንበሳ (2019) ግዕዝ ኢትዮጵያ ውስጥ ተወለደ የሚል ሐሳብ ሠንዝሯል። ያሬድ (2002) እና ዘርዓ ዳዊት (1996) ግን ግእዝ ኢትዮጵያ ውስጥ ተወለደ የሚል አስተያየት የላቸውም። በደቡብ እስያ ይኖሩ የነበሩ ነገዶችም በተለያዩ ምክንያት እየፈለሱ ወደ ደቡብ ዐረብ፣ ወደ የመንና ወደ አካባቢው መጥተዋል። ከዚያም ፈልሰው ወደ ኢትዮጵያ በመምጣት በአክሱምና በአካባቢዋ ሰፍረው ይዘዋቸው ከመጡት ልሳኖቻቸው መካከል በታሪክ ጎልተው የሚታወቁት ሳባና ግእዝ ናቸው። ደቡብ እስያ ውስጥ ይኖሩ የነበሩ የሴም ነገዶች በተለያዩ ምክንያቶች እየፈለሱ ደቡብ ዐረብና የመን እንደገቡ እንደገናም ወደ ኢትዮጵያ መጥተው አክሱምና አካባቢው በሚገኙ ቦታዎች እንደሰፈሩና ቋንቋዎቻቸውም ሳባና ግእዝ እንደነበሩ ሁለቱ ምሁራን ገልጸዋል።

በአክሱማውያን ዘመን ሰፊ ክልል ያዳርስ የነበረውና ሥነ-ጽሑፍ ቅርሱ እንደ አማርኛ ላሉ ለዛሬዎቹ ቋንቋዎች መሠረት የሆነው የግዕዝ ቋንቋ ዛሬ የለም። ይህንንም ስንል በግእዝ አፉን የፈታና በእሱም የሚታወቅ የግእዝ ብሔረሰብ ወይም ኅብረተሰብ የትም አይገኝም ማለታችን ነው። ቋንቋውም ቢሆን በትምህርት እንጂ በልምድት አይታወቅም። ለትምህርት ሊበቃ የቻለውም ቃላቱ በመዝገብ፣ ስርዓቱ በሰዋሰው፣ በሥነ-ጽሑፍ፣ በገድልና በዜና መዋዕል መልክ ተመዝግበውና ተደርሰው ለትውልድ በመተላለፋቸው ነው። ይህም በመሆኑ ቋንቋው ተወላጅ ተናጋሪ ማኅበረሰብ እንጂ አንባቢና ተርጓሚ ምሁር ዛሬም ቢሆን አላጣም። በዚህ ሐሳብ ግእዝ ለአማርኛ ቋንቋ መድበለ ቃላትን፣ ሰዋሰዋዊ ስርዓትንና ሥነ-ጽሑፍ ቅርስን ያበረከተ መሆኑ ተገልጿል። ግእዝ ለዘመናዊ የአማርኛ ሥነ-ልሳን መሠረት የጣለ፣ ለሥነ-ጽሑፍ በር የከፈተ፣ የሥነ-ቃል መድበልና የታሪክ መረጃ ነው (በላይ፣ 2002)።

በአንፃሩ ግእዝ የንግግር ቋንቋ መሆኑ ካበቃ አያሌ ዘመናት አልፏል። ይሁን እንጂ በሥነ-ጽሑፍ በኩል ብዙ ቅርስ እንዳለውና እስከ ዛሬም ድረስ የቤተ ክርስቲያን ቋንቋ እንደሆነ መርሳት አይገባም። ክርስትና ወደ ኢትዮጵያ ከገባበት ከአራተኛው ምዕተ ዓመት አንስቶ እስካለንበት ዘመን ድረስ ግእዝ ረጅም የሥነ-ጽሑፍ ቅርስ አለው። ስለግእዝ ቋንቋ ጥናት ያደረጉ ሰዎች ግዕዝ ኢትዮጵያ ውስጥ ከረጅም የአገልግሎት ዘመን በኋላ አስራ ሶስተኛው ምዕተ ዓመት ላይ የአፍ መፍቻ ቋንቋ መሆኑ እንዳበቃ ጽፏል። Bender et al. (1996) ግእዝና አማርኛ የኢትዮጵያ ሴማዊ ቋንቋዎች እንደሆኑ

ገልጸው ነገር ግን ግእዝ በአሥራ ሶስተኛው ምዕተ ዓመት ላይ የንግግር ቋንቋ መሆኑ እንዳከተመና ግዕዝ የአፍ መፍቻ ቋንቋነቱ እንዳባቃ ገልጸዋል። ግእዝ የንግግር (የመግባቢያ) ቋንቋ መሆኑ ካባቃ ረጅም ጊዜ ቢሆንም የዚህ ጥናት ባለቤቶች በተለያዩ የአማርኛ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ የሚገኙትን የግእዝ ቃላት ምንነትና አገልግሎት ተንትኖ ማሳየት አስፈላጊ ነው ብለን እናምናለን። የትንተናው ግብ መማሪያ መጻሕፍቱ ወስጥ በእያንዳንዳቸው ምን ያህል የግእዝ ቃላት በውስት ወደአማርኛ ተካተዋል? የተካተቱበት መንገድስ ምን ይመስላል? ለሚሉት ጥያቄዎች ምላሽ ለመስጠት ነው። ከሌሎች ሲማውያን ቋንቋዎች በበለጠ ግእዝ ከቃላት የእርባታ፣ የምሥረታና የጥመራ ሥርዓት እንዲሁም ከሥነምዕላድ ትንተና አንጻር ከአማርኛ ቋንቋ ጋር ይበልጥ ሊመሳሰል የቻለበት ምክንያት አለመጠናቱ የጥናቱ መነሻ ሆኖ አግኝተነዋል።

በሀገራችን የአማርኛ ቋንቋ በታሪክ ትምህርት፣ በሥነ-ልቦና ጥናት፣ በሥነ-ጽሑፍ ዘርፍ፣ በሥነ-ቃል ሽግግር፣ በቃላት አመሠራረት፣ በሰዋሰው ስርዓት፣ በግጥም ቤት ዓመታት፣ በተውኔትና በልቦለድ አጻጻፍ ብልሃት እንዲያደግ ግእዝ ከፍተኛ አስተዋጽኦ አድርጓል (በላይ፣ 2002)። ግእዝ ለአማርኛ ቋንቋ ዕድገት ካበረከታቸው አስተዋጽኦዎች አንዱ የቃላት አስተዋጽኦውን ለማሳየት ጥናታችንን ስንጀምር በዚህ መሰል ርእስ የተሠራ የተሠሩ/ ጥናቶች አልተገኙም። ይሁን እንጂ በሁለተኛ ደረጃ (9ኛና 10ኛ ክፍል) ደረጃ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ በሚገኙት ቃላት ላይ በተለያዩ ይዘት የሁለተኛ ዲግሪ ተመራቂ ተማሪዎች ጥናት አድርገዋል። ከአጥኚዎቹ መካከል ዘውዱ (1996) እና ፍቃዱ (2010) ይጠቀሳሉ። ይህ ጥናታዊ ጽሑፍም ሁለቱን የመማሪያ መጻሕፍት መሠረት ያደረገ ቃል-ተኮር ጥናት ስለሆነ ከፍ ብለን ከጠቀስናቸው ጥናቶች ጋር የተቀራረበ ቢሆንም ጥናቱ፣ የሁለቱን የክፍል ደረጃዎች (9ኛና 10ኛ) መማሪያ መጻሕፍት ማካተቱ፣ በሁለቱ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ በሚገኙት የግዕዝ ቃላት ላይ ትኩረት ማድረጉ እና የግዕዝ የቃል ክፍሎች በውስት መማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ በተለያዩ ሥነ-ልቦናዊ ቅርፅ መካተታቸውን ማሳየቱ የተለየ ያደርገዋል። በአሁኑ ጊዜ አገልግሎት በመስጠት ላይ የሚገኙት የሁለተኛ ደረጃ የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት ያካተቷቸው የግዕዝ ቃላት ሥነ-ልቦናዊ ቅርፅ ምን እንደሚመስል ማጥናት አስፈላጊ መሆኑን ተገንዝበን ይህንን ጥናት አካሂደናል። በመሆኑም ይህ ጥናት የሁለተኛ ደረጃ አማርኛ መማሪያ መጻሕፍትን ተተካሪ በማድረግ ግእዝ ለአማርኛ ቋንቋ ትምህርት መበልጸግ ያደረገውን የቃላት አስተዋጽኦ ከሥነምዕላድ አንጻር በዝርዝር አይተናል። ከሁለቱ መጻሕፍት (9ኛና 10ኛ ክፍል) ያገኘናቸውን የግእዝ ቃላት ከጥናቱ ዓላማዎች አንጻር መድብን ትንተና አካሂደናል።

ከላይ ከተነሱት ጉዳዮች በተጓዳኝ ጥናቱ ለአማርኛ ቋንቋ መምህራንና ተማሪዎች እንዲሁም በተቀራረቢ ሥራ ላይ ለተሰማሩ ሰዎች ጠቀሜታ ይሰጣል ብለን እናምናለን። ለምሳሌ የአማርኛ ቋንቋ መምህራን መማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የሚገኙትን የግእዝ ቃላት ለይተው ማውጣት እንዲችሉ እገዛ ያደርግላቸዋል። እንዲሁም የተለያዩ የትምህርት ባለድርሻ አካላት ግእዝ ለአማርኛ ቋንቋ መበልጸግ ያደረገውን የቃላት አስተዋጽኦ ተረድተው ለቋንቋውና ለሙያተኞች ትኩረት እንዲሰጡ ይህ ጥናት እገዛ ያደርጋል። የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍትን የሚያዘጋጁ አካላት መማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የግእዝ ቃላት እንደሚኖሩ ታሳቢ በማድረግ መጻሕፍቱ ውስጥ የሚካተቱትን ምንባቦች በጥንቃቄ መምረጥ እንደሚገባቸው ይጠቁማል።

የዚህ ጥናት ዋና ዓላማ ግዕዝ ለአማርኛ ቋንቋ ዕድገት ያበረከተውን አስተዋጽኦ ማሳየትና በሁለተኛ ደረጃ (9ኛና 10ኛ ክፍል) የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ የተካተቱ የግዕዝ ቃላት ምን ዓይነት የእርባታ፣ የምሥረታና የጥመራ ስርዓቶች እንዳሏቸው መመርመር ነው። ይህ ዋና ዓላማ የሚከተሉት ዝርዝር ዓላማዎች አሉት።

- ከግዕዝ ወደ አማርኛ መማሪያ መጻሕፍት የገቡ ቃላትን እርባታ መተንተን፤
- ከግዕዝ ወደ አማርኛ መጻሕፍት የገቡ ቃላት የተከተሏቸውን የምሥረታ ስርዓቶች ማሳየት፤
- መማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የሚገኙት የግዕዝ ቃላት ምን ዓይነት የጥመራ ስርዓት እንደተከተሉና ቃላቱ በየትኛቸው ክፍሎች ስር እንደሚመደቡ መግለጽ።

በትንተናው ላይ ከግእዝ ወደአማርኛ የገቡ የግእዝ ቃላት ዓይነትና አገልግሎት ቃላቱ ወደአማርኛ ከገቡ በኋላ የሚያሳዩት የቅርፅና የንበት ለውጥ፣ የተውሶ የእርባታ፣ የምሥረታና የጥመራ ሥርዓት፣ ከግእዝ ወደአማርኛ የገቡ ቅጥያዎች ሰዋስዋዊ ተግባር ሲቀጥሉ የሚገኙበት ቦታ የሚሉት በትንተናው ላይ ይታያሉ።

2. ክለሳ ድርሳናት

2.1. የኢትዮጵያ ሴማዊ ቋንቋዎች ቅኝት

ኢትዮጵያ ውስጥ የሚነገሩ ሴማዊ ቋንቋዎች በሁለት ይከፈላሉ። እነሱም፡- ሰሜን ኢትዮ-ሴማዊና ደቡብ ኢትዮ-ሴማዊ ናቸው። ሰሜን ኢትዮ-ሴማዊ ስር የሚመደቡት ግዕዝ፣ ትግረና ትግርኛ ሲሆኑ፣ ደቡብ ኢትዮ-ሴማዊ ስር ደግሞ አማርኛ፣ አደርኛ፣ ጉራግኛ፣ አርጎብኛና ጋፋትኛ ይመደባሉ (Kane, 1990፤ Gideon, 2013)። ከነዚህ ቋንቋዎች ውስጥ ከጥናቱ ጋር ቀጥተኛ ግንኙነት ያላቸው፣ ግዕዝና አማርኛ ናቸው። በእነዚህ ሁለት ቋንቋዎች መካከል ያለውን ታሪካዊና ሥነ-ልቦናዊ ግንኙነትና ልዩነት በንፅፅር ለማየት እንሞክራለን።

ግዕዝ እስከ አስረኛው ክፍለ-ዘመን መጀመሪያ ድረስ ዋነኛ የመግባቢያ ቋንቋና ልሳነ ንጉሥ ነበር። ከአስራ ሶስተኛው ክፍለ-ዘመን ጀምሮ ግን ሙሉ በሙሉ መነገር አቁሞ በሰሜን ኢትዮጵያ በትግርኛ፣ በማዕከላዊው ክፍል ደግሞ በአማርኛ ተተካ። ግእዝ የተጻፈው በራሱ በግዕዝ ፊደል አቡጊዳ ነው። ይህም ፊደል ዛሬ ለአማርኛ፣ ለትግርኛና ለሌሎችም እያገለገለ ይገኛል።

ግእዝ በአክሱምም ሆነ በተከታዩ የዛጉዌ ዘመን የቤተ-መንግሥት ቋንቋ ነበር። ይሁን እንጂ በዛጉዌ ዘመን ቤተ-መንግሥቱ እንደጥንቱ ግእዝን ሲጠቀም፣ ሠራዊቱና ሕዝቡ አማርኛን ከአገውኛ ጋር ሻሚያ ማለትም ጎን ለጎን ይጠቀም ነበር። በላሊበላም ይሁን በይኩኖ አምላክ ዘመን አማርኛ ልሳነ ንጉሥ ይባል እንጂ ልሳነ-ጽሑፍ አልነበረም። ለዚህ የበቃው በአስራ አራተኛው ክፍለ ዘመን እንደሆነ የሚጠቅሱ ማስረጃዎች አሉ (ባዩ፣ 2009)። ለጽሑፍ የበቃውም የግዕዝን ፊደል በቀጥታ በመውረስና በማሻሻል ነው። ልሳነ ንጉሥ ብሎም ልሳነ-ጽሑፍ ከሆነበት ጊዜ ጀምሮ ቋንቋው የሕዝብ ብቻ ሳይሆን የመንግሥትም ቋንቋ እንደሆነ ሊቀጥል ችሏል። ዘመናዊ ትምህርት ሲስፋፋ መጀመሪያ የትምህርት፣ በኋላም ደግሞ በተወሰነ ደረጃ የማስተማሪያ ቋንቋ ሲሆንና የበለጠ ስፋት ያለው ክልል ሊያዳርስና የተለያዩ ቋንቋ የሚናገሩ ዜጎችን ሁሉ ሊያግባባ ችሏል (ባዩ፣ 2000)።

አማርኛ የጽሑፍ ቋንቋ ለመሆን የበቃው የግዕዝ ፊደላትን በቀጥታ በመውረስ ነው። ይህም ግዕዝ ለአማርኛ ቋንቋ መበልጸግ ካደረጋቸው አስተዋጽኦዎች መካከል አንዱ ፊደል መሆኑ ነው። እርግጥ የአስተዋጽኦው አድማስ ከዚህም የሰፋ ነው። ይሁን እንጂ በሰሜኑ ግዕዝ እና በደቡብ አማርኛ መካከል ልዩነት የለም ማለት አይደለም። ልዩነቱ ከሥነ-ልቦናዊ ድምጾች እስከ ዓረፍተ-ነገር መዋቅር ይደርሳል። ይህ እንግዲህ ከሰዎች አንጻር ስንመለከተው ነው። እነዚህን ልዩነቶች ማሳየት ቢቻልም የዚህ ጥናታዊ ጽሑፍ ዋና ዓላማ ግዕዝ ከቃላት አንጻር ለአማርኛ ቋንቋ ትምህርት መበልጸግ ያደረገውን አስተዋጽኦ መመርመር ስለሆነ ሌሎችን የቋንቋ ትምህርት ዘርፎች ማካተት አልተቻለም።

2.2. የቃላት ትምህርት አስፈላጊነት

ተስፋዬ (1984: 20) “ማንኛውም ተማሪ በሚማረው ወይም በለመደው ቋንቋ በሚገባ ሊግባባ የሚችለው በቂ የቃላት ዕውቀት ሲኖረው ነው። ስለሆነም የቃላት ትምህርት መሠረታዊና እጅግ አስፈላጊ መሆኑ ሊታመንበት ይገባል” ይላል። ይህንን ሐሳብ በመጋራት ፍቃዱ (2010: 11) Batstone (1994: 231)ን ጠቅሶ “የቋንቋ ተማሪዎች በሚማሩበት ቋንቋ እንዲገለገሉ ከተፈለገ የዚያን ቋንቋ ቃላት ሊማሩ ይገባል። ተማሪዎች በቂ የሆነ የቃላት ዕውቀት ሲኖራቸው የራሳቸውን ሐሳብ ለመግለጽ፣ ከሌላ ሁለተኛ ወገን የሚተላለፍን መልዕክት ለመረዳት ይችላሉ” በማለት ይገልጻል። የቃላት ትምህርት አስፈላጊ መሆኑን ከሚገልጹት ምሁራን መካከል አንዱ የሆነው ባዩ (2000: 71) “የሰው ልጅ ሐሳቡን የሚያስተላልፈው ጎደለ ሲባል በቃላት ሞላ ሲባል በዓረፍተ ነገር ነው” በማለት ያስረዳል። ተማሪዎች እንደሰዎቹ ዕውቀት ሁሉ የቃላት ዕውቀት ያስፈልጋቸዋል፤ መግለጽ የሚፈልጉት ነገር ይኖራቸዋል፤ የሚፈልጉትን ነገር ለመግለጽ ደግሞ የቃላት ዕውቀት ሊኖራቸው ይገባል፤ ምክንያቱም ሐሳባቸውን መግለጽ የሚችሉት ቃላትን በማቀናጀት ስለሆነ ነው (Harmer, 1991: 153)።

Harmer (1991) ተማሪዎች የሰዎቹ ወይም የቃላት ዕውቀት እንደሚያስፈልጋቸው ገልጸው በተለይ የሚፈልጉትን ሐሳብ መግለጽ የሚችሉት ቃላትን አቀናጅተው ስለሆነ ለቃላት ትምህርት ትኩረት መስጠት እንደሚገባ አስገንዝበዋል። ዘውዱ (1996: 6) ሆ (1996: 138)ን በመጥቀስ የሚከተለውን ደጋፊ ሐሳብ አቅርቧል።

የአንድን ምንባብ ሐሳብ አንብቦ መረዳት የሚቻለው ምንባቡን የገነቡትን ቃላት ትርጉም መረዳትና መተርጎም ሲቻል ነው። በእርግጥ ቃላትን ማወቅ ሲባል የቃሉን ተመሳሳይ ወይም ተቃራኒ ፍቺ ማወቅ ብቻ አይደለም። የቃሉን አገባባዊ ፍቺ፣ የቃሉን አጠቃቀም፣ የቃሉን የንግግር (የቃል) ክፍል፣ ቅጥያ አወሳሰዱን፣ ንብቱን፣ ጽሑፋዊ ቅርጹን፣ ሰዎች የሚሰጡትን (ሙያውንና አገባቡን) ሁሉ ማወቅ ያስፈልጋል።

ይህ ሀሳብ የአንድን ምንባብ መልእክት ለመረዳት ምንባቡን የገነቡትን ቃላት ትርጉም ከመረዳት በተጨማሪ የቃላቱን አገባባዊ ፍቺ፣ የቃላቱን አጠቃቀም፣ የቃል ክፍላቸውን፣ ቅጥያ አወሳሰዳቸውን ያንባብብ ባሕሪያቸውን፣ ጽሑፋዊ ቅርጻቸውንና ሰዎች የሚሰጡትን ማወቅ እንደሚገባ ያስገንዝባል። በውስጥ ከግዕዝ ወደ አማርኛ የገቡት ቃላትም ከነዚህ መሠረታዊ ጉዳዮች ውጪ አይሆኑም። ግእዝ በአማርኛ ቋንቋ ዕድገት ለቃላት የሥነ አገባብ፣ የሥርዓተ ጽሕፈትና ለሌሎችም

የቋንቋ ትምህርት ዘርፎች አስተዋጽኦ አድርጓል። ይሁን እንጂ በላይ (2002፡ 12) “አማርኛ ቋንቋ የግእዝ ቃላትን በስፋት የወረሰ ሲሆን በመቶኛ ሲታይም ቢያንስ አምሳ ሁለት በመቶ (52%) ያህሉን ቃላት ከግእዝ ቋንቋ እንደወረሰባቸው ማረጋገጥ ይቻላል” ሲሉ ይገልጻሉ። ይህ ሐሳብ አማርኛ ከሚጠቀምባቸው ቃላት ውስጥ አምሳ ሁለት በመቶ ያህሉ ከግእዝ የተዋሳቸው መሆኑን ያስረዳል።

2.3. የቃላት አደረጃጀት

በአንድ ቋንቋ ውስጥ ያሉ ቃላት የሚጠኑት ተበታትነው ባሉበት ሁኔታ ሳይሆን እንደየባሕሪያቸው በተወሰኑ ክፍሎች ውስጥ ተደራጅተው ወይም ተካተው ነው። ይህ ቃላትን በየወገናቸው አደራጅቶ የማጥናቱ ሥራ የተጀመረው በጥንታዊው ሰዋሰው ነው። በጥንታዊው ሰዋሰው ቃላት ስም፣ ተውላጠ ስም፣ ቅጽል፣ ግስ፣ ተውሳክ ግስ፣ መስተዋድድ፣ መስተጻምርና ቃለ አጋኖ ተብለው በስምንት የንግግር ክፍሎች ተመድበዋል።

የጥንታዊው ሰዋሰው የቃላት አደረጃጀት (አከፋፈል) ሲታይ በዋናነት መሠረት የሚያደርገው የሚያጠናውን የቋንቋ ባሕሪ ሳይሆን ቀደም ሲል የተጠኑ ቋንቋዎችን በሞዴልነት በመውሰድ ነው። እንዲሁም ለመመደብ በዋና መስፈርትነት የሚያገለግለው ትርጉም ነው። ትርጉም ደግሞ ባህላዊ፣ ሥነ-ልቦናዊ፣ ስሜታዊ፣ አእምሮአዊ፣ ወዘተ ተጽእኖ ስላለበት የተጨባጭነት ባሕሪ ይገልጻል። ስለዚህ ትርጉም በአጋኝነት እንጂ በዋና መለኪያነት ሊወሰድ የሚገባው አይደለም (ጌታሁን፣ 1990)። በዚህ ችግር ምክንያት ዘመናዊ የሥነ-ልቦና ጥናት የጥንታዊ ሰዋሰውን የቃላት አደረጃጀት ወይም አከፋፈል አይቀበለውም። ምክንያቱም ማንኛውም ቋንቋ በራሱ ባሕሪ ከቅርፅና ከአገባብ አንጻር መጠናት ያለበት መሆኑን ስለሚያምን ነው።

በዚህ የተነሳ የእያንዳንዱ ቋንቋ የቃል ክፍሎች በራሱ በቋንቋው ባሕሪ ታይተው መከፈል እንዳለባቸው በመታመኑ በተለያዩ ቋንቋዎች ላይ የሚደረጉ ጥናቶች ይህን ሲተገብሩ ይታያል (ባዩ፣ 1987፣ ጌታሁን፣ 1990፣ ሰሎሞን፣ 1997)። ለምሳሌ በአማርኛ ቋንቋ በጥንታዊው ሰዋሰው ስምንት የቃል ክፍሎች ነበሩ። በአሁኑ ወቅት ግን ያሉት አምስት የቃል ክፍሎች ሲሆኑ እነሱም ስም፣ ቅጽል፣ ግስ፣ ተውሳክ ግስና መስተዋድድ ናቸው። በዚህ መሠረት ማንኛውንም ነገር ወይም ክስተት የሚወክል ቃል በስም ቃላዊ ፈርጅ ውስጥ፣ የነገሮችን ባሕሪያት የሚወክል ቃል በቅጽል ቃላዊ ፈርጅ ውስጥ፣ ድርጊቶችን ወይም ሂደቶችን የሚወክል ቃል በግስ ቃላዊ ፈርጅ ውስጥ፣ የድርጊቶችን አፈጻጸም የሚገልጽ ቃል በተውሳክ ግሳዊ ፈርጅ ውስጥ እና ነገሮች በድርጊት (በሂደት) ውስጥ ያላቸውን ተሳትፎ ወይም ንክኪ የሚገልጽ ቃል በመስተዋድድ ቃላዊ ፈርጅ ውስጥ ይካተታል። የዚህ ጥናት ዋና ትኩረት በሁለተኛ ደረጃ የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት የተካተቱትን የግእዝ ቃላት ሥነልቦናዊ ቅርፅና መዋቅር ተንትኖ ለመጻሕፍቱ ዝግጅት የግእዝ የተውሰ ቃላት ምን ያህል ድርሻ እንዳላቸው ለማሳየት ስለሆነ ክፍ ብለው የተጠቀሱትን የቃል ክፍሎች ምንነትና ባህሪያት ማቅረብ አስፈላጊ አይደለም። ነገር ግን በመረጃ ትንተና ውስጥ እንደአስፈላጊነታቸው በምሳሌዎች ዳብረው ይቀርባሉ።

3. የጥናቱ ዘዴ

ይህ ጥናት በ2004 ዓ.ም. ታትመው ሥራ ላይ በዋሉት የሁለተኛ ደረጃ የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ በሚገኙት የግእዝ ቃላት ላይ ዓይነታዊ የምርምር ዘዴን በመጠቀም የተካሄደ ነው። ይህ ዘዴ የተመረጠበት ምክንያት በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የሚገኙትን የግእዝ ቃላት

ስነልሰናዊ ቅርፅ በገለጻ መልክ ስለሚቀርብ ነው። በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ በርካታ የግእዝ ቃላት የሚገኙ ሲሆን ቃላቱ ለአማርኛ ቋንቋ ትምህርት መዳበር ያበረከቱት አስተዋጽኦ ቀላል የሚባል አይደለም። ትኩረት ተስጥቶት ሊጠና የሚገባው ዐቢይ ጉዳይም ነው። ከመማሪያ መጻሕፍቱ በተጨማሪ በዘርፉ ምሁራን የታተሙ ልዩ ልዩ የሰዋሰው መጻሕፍትና መዛግብተ ቃላት እንዲሁም ቀደም ሲል የተዘጋጁ ጥናታዊና ትምህርታዊ ጽሑፎች በመረጃ ምንጭነት ጥቅም ላይ ውለዋል።

መማሪያ መጻሕፍቱ የተመረጡት አገልግሎት በመስጠት ላይ በመሆናቸውና በተመሳሳይ የትምህርት እርከን (ደረጃ) ላይ ስለሚገኙ፣ እንዲሁም የተከታታይ ክፍሎች (9ኛና 10ኛ) መማሪያዎች ስለሆኑ በመካከላቸው የሚኖረውን ጎናዊና ተዋረዳዊ ግንኙነት ከልዩ ልዩ ተላውጦዎች አንጻር ለመፈተሽ አመቺ በመሆናቸው ነው። ከዚህም በላይ በውስጣቸው ለጥናት የሚበቁ በርካታ የግዕዝ ቃላትን አካተው ይዘው በመገኘታቸው ነው። በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የተካተቱት የግእዝ ቃላት የግዕዝ ስለመሆናቸው ቀጥሎ የቀረቡት የግእዝ መዛግብተ ቃላትና ልዩ ልዩ መጻሕፍት ማረጋገጫዎች ናቸው። መዛግብተ ቃላቱ ኪዳነ ወልድ (1948)፣ ትንሣኤ ማተሚያ ድርጅት (1987) እና በላይ (2001፣ 2002) ሲሆኑ፣ መጻሕፍቱ ደግሞ ዜና ማርቆስ (1981)፣ ያሬድ ፈንታ (1986)፣ ለይኩን (1998)፣ ዘርዳዊት (1996)፣ ያሬድ ሸፈራው (2002)፣ ደሴ (2002)፣ በድሉና ኃይላይ (2006)፣ ኑሃሚን (2008) እና አማኑኤል (2009) ናቸው።

በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የተካተቱት የግዕዝ ቃላት በአሁን ሲገለፁ የ9ኛ ክፍል 342፣ የ10ኛ ክፍል 391፣ በድምሩ 733 ናቸው፤ ይህ አሁን ድግግሞሽን አያካትትም። ከነዚህ ቃላት ውስጥ 310 ቃላት በዓላማ ተኮር የናሙና አመራረጥ ዘዴ ተመርጠው በጥናቱ ተተንትነዋል። እነዚህ ቃላት በዓላማ ተኮር የናሙና ዘዴ የተመረጡበት ምክንያት በዋናነት የግእዝን ቅርፅ ይዘው አማርኛ ውስጥ በመግባታቸው፣ ሌሎችን የግዕዝ ቃላት የሚወክሉና የዚህን ጥናታዊ ጽሑፍ ዓላማዎች ሊያሳኩ የሚችሉ በመሆናቸው ነው። መረጃ ትንተናን በተመለከተ በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የሚገኙት የግዕዝ ቃላት ከጥናቱ ዐቢይና ዝርዝር ዓላማዎች አንፃር የዕርባታ፣ የምሥረታና የጥመራ ሥርዓታቸው ተተንትኖ ቀርቧል።

4. የመረጃ ትንተናና ማብራሪያ

በዚህ ክፍል ውስጥ በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የሚገኙት አማርኛ ከግእዝ የተዋሰነው ቃላት የሚተነተኑ ሲሆን የግእዝ ቃላት፣ የግእዝ ስሞች፣ የግእዝ ቅፅሎች፣ የግእዝ ግሶች፣ ወዘተ የሚሉ ቃላት አማርኛ ከግእዝ የተዋሰነው ቃላት ማለትም አማርኛ ከግእዝ የተዋሰነው ስሞች፣ ቅፅሎች፣ ግሶች፣ ወዘተ ለማለት ተፈልጎ እንደሆነ እንገልጻለን።

4.1. የሁለተኛ ደረጃ የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት አጠቃላይ ቅኝት

በተሻሻለው የኢትዮጵያ ትምህርትና ስልጠና ፖሊሲ መሠረት የሁለተኛ ደረጃ ትምህርት የሚባለው ሁለቱን የክፍል ደረጃዎች (9ኛና 10ኛ ክፍል) ያካተተ የትምህርት እርከን ነው። ለዚህ የትምህርት እርከን የተዘጋጁት የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት ለጥናታዊ ጽሑፉ ዋና የመረጃ ምንጭ ሆነው በመገኘታቸው ባግባቡ ተጠቅመንባቸዋል። በመሆኑም መጻሕፍቱን ከውጫዊ ሽፋናቸው እስከ መጨረሻ ገጻቸው ድረስ እንደሚከተለው ቃኝተን አቅርበናቸዋል።

9ኛ ክፍል፡-ይህ መጽሐፍ በ2004 ዓ.ም. ትምህርት ሚኒስቴር ከአል-ጉሬር (የተባበሩት ዐረብ ኤምሬትስ) እና ከኩራዝ ኢንተርናሽናል አሳታሚ ድርጅት ጋር በመተባበር አሳትሞ ያሰራጨው ነው። መጽሐፉ ከዋና ዋና ይዘቶች በተጨማሪ የውጭና የውስጥ ሽፋን፣ የምስጋና ጽሑፍ፣ ማውጫ ገጽ፣ መግቢያ፣ ተጨማሪ የንባብ ማጣቀሻ መጻሕፍት፣ ሙዳዬ ቃላትና ፈሊጣዊ አነጋገሮችን አካቶ ይዟል። ዋና ዋና ይዘቶች በአስር ምዕራፎች የተደራጁ ናቸው። እነሱም ቋንቋና ኅብረተሰብ፣ ሥነ-ቃል፣ ቤተ-መጻሕፍትና ሥነ-ጽሑፍ፣ ልቦለድ፣ ሥነ-ግጥም፣ ተውኔት፣ የአካባቢ ገለጻ፣ መገናኛ ብዙኃን፣ ምርጥ ንግግር እና ክርክር በሚባሉ ርዕሶች ላይ ያተኮሩ ናቸው። የ10ኛ ክፍል መማሪያ መጽሐፍም ከዋና ዋና ይዘቶች ልዩነት በስተቀር አደረጃጀቱ እንደ 9ኛ ክፍል መጽሐፍ ነው።

4.2. በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የሚገኙ የግዕዝ ቃላት የእርባታ፣ የምሥረታና የጥመራ ስርዓቶች

የግእዝ ቅጥያ ምዕላዶች ከሚሰጡት አገልግሎት አንጻር እንደአማርኛ ቅጥያ ምዕላዶች ሁሉ የእርባታና የምሥረታ ተብለው በሁለት ይከፈላሉ። እነዚህ የቅጥያ ዓይነቶች በራሳቸው ትርጉም አይሰጡም፤ ትርጉማቸው አገባባዊ ነው። ሁለቱም የቃል ቅርፅ ይለውጣሉ። የምሥረታ ምዕላዶች ግን ቅርፅ ከመለወጥ በተጨማሪ የቃል ክፍል የመለወጥ ባሕሪ አላቸው። ለውጡ ስምን ወደ ቅጽል ወይም ቅጽልን ወደ ስም፣ ግስን ወደ ስም ወይም ወደ ቅጽል፣ እንዲሁም አንድን ስም ወይም ግስ ካለበት የስም ወይም የግስ ቡድን አውጥቶ ወደ ሌላ የስም ወይም የግስ ቡድን ማስገባት ሊሆን ይችላል። እነዚህ ሰዋሰዋዊ ተግባራት በአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ የሚገኙ የግዕዝ ቃላትንም የሚገልፁ ናቸው። በሚከተሉት ንዑሳን ክፍሎች ስር ቀደም ሲል በተነደፉት ሶስት ዝርዝር ዓላማዎች መሠረት በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ ያሉት የግዕዝ ቃላት የሚኖሯቸው የእርባታ፣ የምሥረታና የጥመራ ስርዓቶች በንፅፅ መልክ ይቀርባሉ።

4.2.1. በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የሚገኙ የግዕዝ ቃላት እርባታ

እንደአማርኛ ስሞች፣ ቅጽሎችና ግሶች ሁሉ የግዕዝ ስሞች፣ ቅጽሎችና ግሶችም ለተለያዩ ሰዋሰዋዊ አገልግሎቶች ቅርጻቸውን በመጠኑ ይለዋውጣሉ። የቅርፅ ለውጥ የሚመጣው በእርባታ ቅጥያዎች አማካኝነት ሲሆን የለውጡ ሂደት እርባታ ይባላል (ደሴ፣ 2002)። የእርባታ ምዕላዶች የተቀጠሉበትን ቃል መሠረታዊ ፍቺና የቃል ክፍል አይለውጡም። አገልግሎታቸውም ስም፣ ቅጽልና ግስ ላይ እየተቀጠሉ ቁጥርን፣ ጾታን፣ እምርነትን፣ ባለቤትነትን፣ መደብን፣ ወዘተ መግለጽ ወይም ማመልከት ነው (Kumar, 2013)። እነዚህን አገልግሎቶች በቅደም ተከተል እንመልከት።

ቁጥር አመልካች ምዕላዶች፡- ባዩ (2000) እና ጌታሁን (1990) እንደገለጹት ቁጥር በአንድ ስም የሚጠቀስን ነገር ምን ያህልነት ወይም ስንትነት የሚገልጽ ሰዋሰዋዊ ባሕሪ ነው። ቁጥር፣ አንድ ብቻ ከሆነ ነጠላ፣ ከአንድ በላይ ከሆነ ብዙ ይባላል። ለነጠላ ቁጥር ስሞች ነጠላ መሆናቸውን የሚጠቁም መለያ የለም። ለብዙ ቁጥር ስሞች ግን ብዙነታቸውን የሚገልጽ ምልክት አለ። የአማርኛ ቋንቋ የብዙ ቁጥር አመልካች ቅጥያዎች ከግዕዝ አብዥ ቅጥያዎች ጋር ሲነጻጸሩ በጣም ውሱን ናቸው። የስሞችን ምን ያህልነት ወይም ስንትነት ለመግለጽ በስሙ መድረሻ ላይ /-አ/ ወይም /-ዎች/፣ ከመጠሪያ ስም በፊት ደግሞ /አ/ የሚቀጠሉ ሲሆን፣ አንዳንድ ጊዜ የተመሳሳይ ነገሮች ስብስብ ጠቋሚ የሆነው ውስጠ-ግንድ (ፈልቃቂ) ቅጥያ /-አ/ በአጣማሪነት ያገለግላል (ደሴ፣ 2002)። አብዛኞቹ የግዕዝ ስሞች ብዙ ቁጥር የሚሆኑት በውስጣዊ የብዜት ስርዓት መሆኑንና አስፈላጊ ሆኖ

በሁለተኛ ደረጃ የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ... - ጉባኤ፣ ኤባና ሀብታሙ

ሲገኝ ውጫዊ አብዥኞችን ተጠቅሞ ነጠላውን ስም ወደ ብዙ ቁጥር ስም መለወጥ እንደሚቻል ደሴ (2002) ያስረዳል። በእርግጥ የግዕዝ ቋንቋ በርከት ያሉ አብዥኞች ቅጥያዎችና የአበዛዝ ስርዓቶች አሉት። ይሁን እንጂ ትኩረት ሰጥተን በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የተመለከትናቸውን አብዥኞች ቅጥያዎችና የአበዛዝ ስርዓቶች እንደየባሕሪያቸው መደብን አቅርበናቸዋል። የግእዝ አብዥኞች ምዕላዶችን በተመለከተ ሰፋ ያለ ማብራሪያ ለማግኘት ባዩ (2009፣ 114)ን ይመለከቱ።

ሠንጠረዥ 1፡ የግእዝ አብዥኞች ምዕላዶች

አብዥኞች ቅጥያ	ነጠላ	ብዙ		የብዙብዙ	
አ-አ-	ደብር	/አድ-ብአ-ር/	አድባር	/አድ-ብአ-ርአት/	አድባራት
	ልብስ	/አል-ብአ-ስ/	አልባስ	/አል-ብአ-ስአት/	አልባሳት
-አ፣-አው/-አት	ዕፅ	/ዕፅ-አው/	ዕፅው	/ዕፅው-አት/	ዕፅዎት
	አብ	/አብ-አው/	አበው	-	-
-አን	መምህር	/መምህር-አን/	መምህራን	-	-
	ምሁር	/ምሁር-አን/	ምሁራን	-	-
	መዘምር	/መዘምር-አን/	መዘምራን	-	-
-አ፣-አት	ሰማይ	/ሰማይ-አት/	ሰማይት	-	-
	አካል	/አካል-አት/	አካላት	-	-
	ቃል	/ቃል-አት/	ቃላት	-	-

(አተመ 9ኛ⁴፣ 16፣ 110፣ 183፣ 158፣ አተመ 10ኛ⁵፣ 6፣ 13፣ 20፣ 143)።

ከላይ ከቀረበው ሠንጠረዥ የሠፈሩት ቃላት ምንም እንኳን በውስጥ ወደ አማርኛ ገብተው የአማርኛ ቃላት ቢባሉም፣ ቃላቱ እስከ አበዛዝ ሥርዓታቸው ግእዝ መሆናቸው ግልጽ ነው። አማርኛ ከግእዝ የተዋሰነው ቃላት ብቻ ሳይሆኑ ብዙ ቁጥር አመልካች ቅጥያዎችንም ጨምሮ መሆኑን ስለሚያሳይ ውስጥን ሙሉ ያደርገዋል። ከተቀመጠው ማሳያ ማገናዘብ እንደሚቻለው ከአማርኛ ይልቅ ግዕዝ ውስብስብ ያለ የአበዛዝ ስርዓት ያለው ቋንቋ ነው። የአበዛዝ ስርዓቱንና አብዥኞች ምዕላዶችን ለማወቅ ጥናት ይጠይቃል። ከዚህ አንጻር ለጥናቱ መግቢያ ያህል ተመሳሳይ የአበዛዝ ባሕርይ ያላቸው ስሞች በአምስት ቡድን ተመድበው እንደሚከተለው ቀርበዋል።

ሀ. ምድብ 1 ስሞች፡-ይህ ምድብ ከባለአራት ሥርዓት-ቃላት የተመሠረቱ የግእዝ ነጠላ ስሞችን ያካትታል። እነዚህ ነጠላ ስሞች የውስጥ አብዥኞች በሆነው በ/-አ-/ እና በመድረሻ ቅጥያ /-ት/ አማካኝነት ወደብዙ ቁጥር የተቀየሩ ስሞች ናቸው።

	ነጠላ	ብዙ	
1(ሀ)	ምእዝግእብ	ምእዝ-አ-ግእብ-ት	መዛግብት
(ለ)	ምእስፍእን	ምእስ-አ-ፍእን-ት	መሳፍንት
(ሐ)	ምእምእንብሸር	ምእን-አ-ብእር-ት	መናብርት

⁴“አተመ 9ኛ” የሚለው ምህጻር “አማርኛ፣ የተማሪ መጽሐፍ 9ኛ ክፍል” የሚለውን ርዕስ ይወክላል።
⁵ “አተመ 10ኛ” የሚለው ምህጻር “አማርኛ፣ የተማሪ መጽሐፍ 10ኛ ክፍል” የሚለውን ርዕስ ይወክላል።

(መ) ምሽጽሕአፍ ምሽጽ-አ-ሕአፍ-ት መጻሕፍት
(አተመ 9ኛ፣ 7፣ 118፣ አተመ 10ኛ፣ 22፣ 146)።

በምሳሌ (1) ውስጥ ነጠላ በሚለው ሥር በሠፈሩት ስሞች ውስጥ የተናባቢዎች ክትትሎሽ ይታያል። ክትትሎሹ በቃል መሀል በሚገኙ ተናባቢዎች ቅንጅት ነው። እነዚህ ድምጾች እንደቅደም ተከተላቸው /-ዝግ-፣ /-ሰፍ-፣/-ንብ-/ እና /-ጽሕ-/ ናቸው። ብዙ በሚለው ሥር ግን በእነዚህ ተከታታይ ተናባቢ ድምጾች መሀል የውስጥ አብዥ የሆነው /-አ-/ ፈልቅቆ በመግባቱ ምክንያት ተለያይተዋል። ነጠላ ስሞችም በዚህ የውስጥ አብዥና የመድረሻ ቅጥያ በሆነው /-ት/ አማካኝነት የብዙ ቁጥር ስሞች ሊሆኑ ችለዋል። በነጠላ ስሞች ውስጥ የታየው የሁለት ተናባቢ ድምጾች ክትትሎሽ የብዙ ቁጥር ስሞች ውስጥ ሶስት ሆኖ ተከስቷል። ይኼን የሶስት ተናባቢዎች ክትትሎሽ ለማስወገድ በብዙ ቁጥር ስሞቹ ውስጥ ከመጀመሪያዎቹ ሳድስ ድምጾች ቀጥሎ /አ/ እንዲገባ ተደርጓል።

ለ. ምድብ 2 ስሞች፡- በዚህ ምድብ ውስጥ የሚካተቱት የግዕዝ ነጠላ ስሞች ከባለ ሶስት ሥርወ-ቃላት የተመሠረቱ ናቸው። ነጠላ ስሞቹ የብዙ ቁጥር ስሞች የሚሆኑት /አ-(-አ-)/ መነሻ ቅጥያና የውስጥ አብዥ ሆኖ ሲገባ ነው። የሚከተሉት ስሞች የዚህ ምሳሌዎች ናቸው።

	ነጠላ	ብዙ	
2(ሀ)	ልእብስ	አ-ልብአስ	አልባስ
(ለ)	አእንፍ	አ-አንአፍ	አአናፍ
(ሐ)	ድኡብር	አ-ድብአር	አድባር

(አተመ 9ኛ፣ 26)።

ከማሳያ (2) እንደምንመለከተው በእያንዳንዱ ነጠላ ስም ውስጥ የሁለት ተናባቢ ድምጾች ጉድኝት አለ። እነሱም /-ብሰ-/ ፣ /-ንፍ-/ እና /-ብር-/ ናቸው። ይህ በነጠላ ስሞች ውስጥ የሚታየው የተናባቢዎች ጉድኝት በብዙ ቁጥር ስሞች ውስጥም ተደግሟል። በአንፃሩ በግዕዝ ብዙ ቁጥር ስሞች ላይ ሌላ አብዥ በመጨመር የብዙ ብዙ የሚባለው መዋቅር ሲመሰረት አልፎ አልፎ ይታያል። የሚከተሉትን ምሳሌዎች እንመልከት።

	ብዙ	የብዙ ብዙ	
3(ሀ)	አልባስ	አልባስ-አት	አልባሳት
(ለ)	አአናፍ	አአናፍ-አት	አአናፋት
(ሐ)	አድባር	አድባር-አት	አድባራት

(አተመ 9ኛ፣ 110)።

ከ(3ሀ-ሐ) ካሉት ምሳሌዎች ማየት እንደሚቻለው የአንድን ነገር ብዛት በሚያመለክቱ ስሞች መጨረሻ ላይ /-አት/ ቢጨመር የተለያዩ የልብስ፣ የክንፍና የቤተ-ክርስቲያን ስብስቦችን የሚያመለክቱ ስሞች ይሆናሉ።

ሐ. ምድብ 3 ስሞች፡- በምድብ 3 ውስጥ ለሚካተቱት ነጠላ ስሞች ብዙ ቁጥር አመልካች ሆነው የሚገቡት ቅጥያዎች /-አ-/ እና /-ት/ ናቸው። እንደአቀማመጣቸው የመጀመሪያው ቅጥያ የውስጥ አብዥ ሲሆን ሁለተኛው ደግሞ በስሙ መጨረሻ ላይ የሚጨመር ነው።

	ነጠላ	ብዙ	
4(ሀ)	አንበሳ	አንሳ-አንሳት	አና-በስት
(ለ)	አምላክ	አምላልአክት	አማልክት

(ትማድ⁶፣ 1987፣ አተመ 9ኛ፣ 75፣ አተመ 10ኛ፣ 7)።

በአስረኛ (4) በሁለቱም ምሳሌዎች ውስጥ አንበሳ በሚለው ስም /-ንበ-/ እና አምላክ በሚለው ስም ውስጥ ደግሞ /-ምል-/ የሚሉት ተናባቢዎች ተከታትለው ገብተዋል። ሆኖም ክትትሎሹ ከሁለት ተናባቢዎች ያልበለጠ በመሆኑ በአማርኛም ሆነ በግዕዝ ቋንቋዎች የሚፈቀድ ነው። የብዙ ቁጥር ስሞች ውስጥ ግን የክትትሎሹ ቁጥር ከሁለት በላይ ሆኖ ይታያል። ስለሆነም ይህን ክትትሎሽ ለማገድ /አ/ በ/ብ/ እና በ/ስ/ እንዲሁም በ/ል/ እና በ/ክ/ መሀል ስርጎ እንዲገባ ተደርጓል።

መ. ምድብ 4 ስሞች፡- የምድብ 4 ነጠላ ቁጥር ስሞች ወደ ብዙ ቁጥር ስሞች የሚቀየሩት ብዙነትን በሚገልጹ በ/አ-/ በ/አ-/ እና በ/ት/ ቅጥያዎች አማካኝነት ነው። እነዚህ ቅጥያዎች ነጠላ ስሞችን የብዙ ቁጥር ስሞች የሚያደርጓቸው እንደ ቅደም ተከተላቸው መነሻ ቅጥያ፣ የውስጥ ቅጥያ ወይም አብዥና መድረሻ ቅጥያ በመሆን ነው። ይህን ሐሳብ የበለጠ ግልጽ ለማድረግ የሚከተሉትን ምሳሌዎች እንመልከት።

	ነጠላ	ብዙ	
5(ሀ)	ጋኔን	አ-ግአንአን-ት	አጋንንት
(ለ)	ተክል	አ-ትክአክል-ት	አታክልት

(ደሴ፣ 2002፣ አተመ 9ኛ፣ 18፣ 1)።

በምሳሌ (5) ስር የተጠቀሱት የብዙ ቁጥር አመልካች ቅጥያዎች ስርጭታቸውን ጠብቀው በመግባታቸው የነጠላ ስም ምሳሌዎች፣ የብዙ ቁጥር ስሞች ቅርፅ እንዲይዙ አድርገዋል። ይሁን እንጂ ከላይ በምድብ 3 ውስጥ ከቀረቡት ምሳሌዎች እንዳየነው እነዚህም ጋር የብዙ ቁጥር ስሞች ውስጥ የተናባቢዎች ክትትሎሽ ከሁለት በላይ ሆኖ ይታያል። ይህን ክትትሎሽ ለማቋረጥ በ/ን-/ እና በ/ን-/ እንዲሁም በ/ክ-/ እና በ/ል-/ መሀል /አ/ እንዲገባ ተደርጓል።

ሠ. ምድብ 5 ስሞች፡- የምድብ 5 የግዕዝ ነጠላ ስሞች እስካሁን ካየናቸው ስሞች በአበዛዝ ስርዓታቸው ይለያሉ። ምክንያቱም እነዚህ ስሞች ወደ ብዙ ቁጥር ስሞች የሚቀየሩት በመድረሻ ቅጥያዎች ብቻ ስለሆነ ነው። መድረሻ ቅጥያዎቹ /-(አ)ት/ ሲሆኑ፣ እነዚህም የሚከተሉትን ነጠላ ስሞች የብዙ ቁጥር ስሞች አድርገዋቸው እንመልከታለን።

	ነጠላ	ብዙ	
6(ሀ)	ሕዋስ	ሕዋስ-አት	ሕዋሳት
(ለ)	ካህን	ካህን-አት	ካህናት
(ሐ)	መንግሥት	መንግሥትአት	መንግሥታት
(መ)	እንሰሳ	እንሰሳ-ት	እንሰሳት

(አተመ 9ኛ፣ 10፣ 40፣ አተመ 10ኛ፣ 78)።

⁶“ትማድ” የሚለው ምህጻር “ትንሣኤ ማተሚያ ድርጅት” የሚለውን ይወክላል።

በ(6ሀ-መ) ስር በቀረቡት ውስጥ /-አት/ብዙ በሚለው ዓምድ ሥር ከሚገኙት ሶስት ስሞች (ሀ-ሐ) በኋላ የተቀመጠ ሲሆን፤ /-ት/ግን እንስሳ ከሚለው ስም በኋላ ብቻ ተቀጥሎ ይታያል። ይህ የሆነበት ምክንያት /አ/ ቀድሞውንም በአናባቢነቱ /ሳ/ ውስጥ ስለሚገኝ ነው። አንዳንድ ጊዜ እነዚህ በ(6ሀ-መ) ስር ያሉት የብዙ ቁጥር የግዕዝ ስሞች ወደ አማርኛ ሲገቡ እንደ ነጠላ ቁጥር የአማርኛ ስሞች ይቆጠሩና /-አች/የሚለውን ምዕላድ ያስከትላሉ። በዚህም ምክንያት እንደ ካህናት ያሉ ስሞች አብዥ ምዕላዱን ሲያስከትሉ፤ ካህናት-አች ይሆናሉ። አንዱ ስም የሁለቱን ቋንቋዎች የቁጥር ስርዓት በአንድ ጊዜ ይጠቀማል ማለት ነው። ይህም ብዙ ጊዜ የግዕዝ ሊቃውንትን ያስቆጣል። ለዚህም ምክንያቱ ስሞቹ የብዙ ቁጥር ስሞች ሆነው እያለ ሌላ አብዥ እንዲጨመርባቸው በመደረጉ ነው። የአማርኛ ተናጋሪ እንደ ካህናት ያሉ ስሞች የብዙ ብዙ ቁጥር መሆናቸውን ስለማያውቅ የአማርኛውን የብዙ ቁጥር ምዕላድ ይጨምርባቸዋል (ባዩ፣ 2000)። ለምሳሌ መምህር የሚለው ቃል በግእዙ መምህራን፣ በአማርኛው ደግሞ መምህሮች ብሎ ማብዛት ሲቻል መምህራኖች ተብሏል (አተመ 9ኛ፣ 27)።

ጾታ አመልካች ምዕላዶች፡- ስሞች ብዛትን ለማመልከት በከፊል የቅርፅ ለውጥ እንደሚያደርጉ በቁጥር እርባታ ስርዓት ላይ ተመልክተናል። ይህ የስሞች መጠነኛ የቅርፅ ለውጥ ጾታ ላይም ይታያል። ጾታ በሁለት መንገድ ይለያል። አንደኛው መንገድ በቃል ደረጃ ሲሆን፤ ሁለተኛው መንገድ ደግሞ በቅጥያ ምዕላዶች ነው። ጾታ በቃል ደረጃ ሊለይ ይችላል ሲባል በተፈጥሮ ተባዕታይ ወይም እንስታይ ጾታ የሆኑትን መለየት ለማለት ነው። ለምሳሌ ሳም-በንል በተፈጥሮ ሳምእንስታይ፣ በሬ ብንል ደግሞ በተፈጥሮ በሬ ተባዕታይ ጾታ መሆናቸው ይገለጻል። በመሆኑም ጾታቸው የተገለጸው በቃል ደረጃ እንጂ በጾታ አመልካች ቅጥያ ምዕላዶች አይደለም (ጌታሁን፣ 1990)። በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ በሚገኙት ቃላት ላይ የሚታዩት ጾታ አመልካች ምዕላዶች /-ኢ/ /-ኢት/እና /-ኣ/ሲሆኑ እነዚህ ቅጥያዎች ከግዕዝ እና ከአማርኛ ቋንቋ ግሶችና ስሞች በኋላ እየተቀጠሉ እንስታይ ጾታን ያመለክታሉ። እነዚህ ቅጥያዎች የግሶችንና የስሞችን ቅርፅ እየለዋወጡ እንስታይ ጾታን እንዴት እንደሚያሳዩ ቀጥሎ በንፅፅር መልክ ከቀረበው ሠንጠረዥ መረዳት ይቻላል። በሠንጠረዥ 1 ውስጥ የተካተቱት ሰዋሰዋዊ ቅጥያዎች ከግዕዝም ከአማርኛም ቃላት በኋላ እየተቀጠሉ እንስታይ ጾታን ያመለክታሉ። በመሆኑም ከጾታ አመልካች ምዕላዶች አንጻር ሁለቱም ቋንቋዎች ተመሳሳይ ቅርፅ እንዳላቸውና የጎላ ልዩነት እንደሌላቸው ከቀረቡት ምሳሌዎች መረዳት ይቻላል።

ሀ. እምርነት አመልካች ምዕላዶች፡- በስም የቃል ክፍል የሚመደቡ የግእዝ ቃላት ቁጥርና ጾታ አመልካች ቅጥያዎችን ሲያስከትሉ ቅርጾቸውን በከፊል እንደሚለዋወጡ ቀደም ሲል ከመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ ማሳያዎችን በመውሰድ አይተናል። እምርነትንም ለመግለጽ ስሞች የእርባታ ቅጥያዎችን ያስከትላሉ። በግዕዝ እምርነትን ከሚያመለክቱ የእርባታ ቅጥያዎች መካከል አንዱ /-ኡ/ ነው። ሆኖም ይህ ቅጥያ እምርነት አመልካችነቱ ሁሉን አቀፍ አይደለም፤ ውሱን ነው። ውሱንነቱ እንደሚከተለው ይገለጻል።

ለ. ባለቤት አመልካች ምዕላዶች፡- ባለቤት አመልካች ምዕላዶች በግሶች ላይ እየተቀጠሉ አንድ ስም ዓረፍተ ነገር ውስጥ ባለቤት ሆኖ መግባቱን ያመለክታሉ። የሚቀጠሉት ዓምድን ቀድመው ወይም ተከትለው ሊሆን ይችላል። ባዩ (2000) እንደገለጹት፣ ምዕላዶቹ በቀዳማይ አንቀጽና በባዕ አንቀጽ ድኅረ-ዓምድ፣ በካልኦይ አንቀጽ ደግሞ ቅድመ-ዓምድ እየሆኑ በመግባት የሚቀጠሉበትን አካል

በሁለተኛ ደረጃ የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ... - ጉባኤ፣ ኤባና ሀብታሙ

(ቃል) ቅርፅ ይለዋውጣሉ። እኛም ባየ (2000) ላይ ያለውን ሠንጠረዥ መነሻ አድርገን በሚከተለው ሠንጠረዥ ውስጥ የተካተቱት ቅድመ-ዓምድ ምዕላዶች በግዕዝም ተመሳሳይ ቦታና ቅርፅ ያላቸው መሆናቸውን በንፅፅር መልክ እንደሚከተለው እናሳያለን።

ሠንጠረዥ 2: ባለቤት፣ ቁጥር፣ መደብና ጾታ አመልካች ቅድመ-ዓምድ ምዕላዶች

መደብ	ቅጥያ	ግዕዝ	አማርኛ
1ኛ	አ-	አ-ሰብር	አ-ሰብራሰሁ
	ን-	ን-ሰብር	አን-ሰብራሰን
	ት-	ት-ሰብር	ት-ሰብራሰህ
2ኛ	ት-	ት-ሰብር-አ	ት-ሰብራሰሽ
	ት-	ት-ሰብር-አ	ት-ሰብራላችሁ
3ኛ	ይ-	ይ-ሰብር	ይ-ሰብራል
	ት-	ት-ሰብር	ት-ሰብራላች
	ይ-	ይ-ሰብር-አ	ይ-ሰብራሉ

(ባየ፣ 2000፤ በድሉና ተሾመ፣ 1997)።

ከላይ ሠንጠረዥ ውስጥ ቅጥያና ግእዝ በሚሉት ዓምዶች ሥር የሚገኙት ቅጥያዎችና ቃላት አማርኛ ከግእዝ ተውሶ ለራሱ ያደረጋቸው ናቸው። በግእዝ የግሱ የመሀል ድምፅ ጠብቆ አይነበብም። በአማርኛ ግን ይኸው ድምፅ ሲነበብ ወይም ሲጠራ ይጠብቃል። አንደኛው ልዩነት ይህ ነው። ሁለተኛው ልዩነት ደግሞ ግዕዝ አንደኛ መደብ ብዙ ቁጥር ላይ በ/ን-/ ይጀምራል፤ ምሳሌ፣ /ን-ሰብር፣ ንሰብር/። አማርኛ እዚያው አንደኛ መደብ ብዙ ቁጥርን በ/አን-/ ሲጀምር /አን-ሰብራሰን፣ አንሰብራሰን/ ማለቱን ሠንጠረዥ ያሳያል። ከዚህ ሌላ የጎላ ልዩነት የለም። ይልቁን እዚህ ላይ ጎልቶ የሚታየው የግዕዝ የአርባታ ስርዓት አስተዋጽኦ ነው። ባለቤት አመልካች ምዕላዶች ቅድመ-ዓምድ እንደሚቀጠሉ ሁሉ ድኅረ-ዓምድም ይቀጠላሉ። አገልግሎታቸው ግን የቅድመ-ዓምድ ምዕላዶችን ያህል የሰፋ አይደለም። ስለእነዚህ ምዕላዶች ከሚከተለው ሠንጠረዥ የበለጠ መረዳት ይቻላል።

ሠንጠረዥ 3: ባለቤት፣ ቁጥርና መደብ አመልካች ድኅረ-ዓምድ ምዕላዶች

መደብ	ቅጥያ	ግዕዝ		አማርኛ	
		ነጠላ	ብዙ	ነጠላ	ብዙ
1ኛ		-	-	-	-
2ኛ		-	-	-	-
3ኛ	-አ/-አ	ቀደስ-አ	ቀደስ-አ	ቀደስ-አ	ቀደስ-አ
	-አ/-አ	ደመር-አ	ደመር-አ	ደመር-አ	ደመር-አ
	-አ/-አ	ወሰን-አ	ወሰን-አ	ወሰን-አ	ወሰን-አ

(ዜና ማርቆስ፣ 1981፤ አተመ 9ኛ፣ 42፣ 57፤ አተመ 10ኛ፣ 24)።

ሠንጠረዥ 3 እንደሚያሳየው ሶስቱ ግሶች የረቡት 3ኛ መደብ፣ ነጠላና ብዙ ቁጥር እንዲሁም ባለቤት አመልካች በሆኑት ምዕላዶች ማለትም በ/-አ/ እና በ/-አ/ ነው። 1ኛ እና 2ኛ መደብ ላይ የሁለቱንም

ቋንቋዎች መደብ፣ ቁጥርና ባለቤት የሚያገናኝ/የሚወክል ድኅረ-ዓምድ ቅጥያ ስለሌለ ቦታው ክፍት ሆኗል።

4.2.2. በመማሪያ መጻሕፍቱ የሚገኙ የግእዝ ቃላት ምሥረታ

በአንድ ቋንቋ ውስጥ የሚገኙ ቃላት በዋናነት በቋንቋው የምሥረታ ስርዓት መሠረት የሚመሠረቱ ይሆናሉ። የሚመሰረቱት አዳዲስ ቃላትም ምሥረት (ውልድ) ቃላት ይባላሉ። ቃላቱ በሚገኙበት ቋንቋ የምሥረታ ስርዓት ባሕሪና ዓይነት የሚወስኑ በመሆኑ ምሥረታ ከቋንቋ ቋንቋ ሊለያይ ይችላል (Kumar, 2013)። ቃላት በዋናነት በሰነድ መንገዶች ሊመሠረቱ ይችላሉ። የመጀመሪያው በሥርወ-ቃላት ውስጥ አናባቢዎችን በማስገባት፣ ሁለተኛው በተለያዩ ዓምዶች ላይ የምሥረታ ቅጥያ ምዕላዶችን በመቀጠል ሲሆን፣ ሶስተኛው ደግሞ ቃላትን በማጣመር ነው (ባዩ፣ 2000)። የሶስቱንም የአመሠራረት ስርዓት ቀጥለን በየተራ እንመለከታለን።

የግእዝ ውልድ ስሞች፡-የሰው ልጅ በነባር ቃላት ብቻ ሐሳቡን መግለጽ አይችልም። ሐሳቡ የመስፋቱን፣ የመርቀቁን ያህል በርካታ ቃላት ማስፈለጋቸው የግድ ነው። ቃላትን ከምናበራከትበት መንገድ ዋናው ምሥረታ ነው። የቃላት ምሥረታ በተለያዩ መንገዶች ይከናወናል። ቃል መሥራች ቅጥያዎችን በመቀጠል፣ የተለያዩ ቃላትን በማጣመር፣ የአንድን ቃል እግር (ተናባቢ ድምፆች) ወይም ሙሉውን ቃል በመደገም፣ ወዘተ. አዳዲስ ቃላትን በመመሥረት የአንድን ቋንቋ ቃላት ማብዛት ይቻላል (ሰሎሞን፣ 1997)። ከግእዝ ስሞች ውስጥ ጥቂቶቹ ነባር ሲሆኑ አብዛኞቹ ምሥረት (ውልድ) ናቸው። የሚከተሉት ቃላት በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የሚገኙ የግእዝ ውልድ ስሞች ምሳሌዎች ሆነው የቀረቡ ናቸው፡

	ስም	ስም	ስም
7(ሀ)	ደምጽ	ደምጽ-ኸት	ደምጸት
(ለ)	ጽንሰ	ጽንሰ-ኸት	ጽንሰት
(ሐ)	ክፍል	ክፍል-ኸት	ክፍለት

(በላይ፣ 2002፣ አተመ 9ኛ፣ 157፣ አተመ 10ኛ፣ 5፣ 47)።

በአስረኛ (7ሀ-ሐ) የተካተቱት የግእዝ ውልድ ስሞች ከነፃ ስሞች ተመስርተዋል። እነዚህ ውልድ ስሞች በ/-ኸት/አማካኝነት ከነፃ ስማዊ ዓምዶች የተመሠረቱ ናቸው። ቃላቱ ደምጽ፣ ጽንሰ እና ክፍለ ከሚሉት የግእዝ ግሶች የተገኙ ናቸው። በሌላ በኩል ደግሞ ከዚህ ቦታ የሚታዩት የግእዝ ውልድ ስሞች በእሥር ዓምዶች ላይ /-ኸት/ን በመጨመር ይመሰረታሉ።

	ቅጽል	ስም	ስም
8(ሀ)	ደርስ-	ደርስ-ኸት	ደርስት
(ለ)	ፍጥር-	ፍጥር-ኸት	ፍጥረት
(ሐ)	ግድፍ-	ግድፍ-ኸት	ግድፈት
(መ)	ሰድ-	ሰድ-ኸት	ሰድት

(ኪዳነ ወልድ፣ 1948፣ አተመ 9ኛ፣ 49፣ አተመ 10ኛ፣ 35፣ 42፣ 85)።

ከላይ በ(8ሀ-መ) ስር የተዘረዘሩት የግእዝ ውልድ ስሞችም ከእስር ዓምዶች ላይ /-ኸት/ን በማስከተል የተመሠረቱ ናቸው። እስር ዓምዶች ደረሰ፣ ፈጠረ፣ ገደፈ እና ሰደደ ከሚሉት የግእዝ ግሶች የተገኙ

በሁለተኛ ደረጃ የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ... - ጉባኤ፣ ኤባና ሀብታሙ

ሲሆኑ በእስር ዓምዶቹ መካከል ልዩነት አለ። ይኸውም ሌሎች እስር ዓምዶች ባለሰዎች ተናባቢ ድምፆች ሲሆኑ፣ /ሰድ-/ የሚለው እስር ዓምድ ግን ባለሁለት ተናባቢ ነው። እንደዚህ ዓይነት ባሕሪ ያላቸው የግእዝ እስር ዓምዶች መገኛ ግሳቸው ባለሁለት ተናባቢ ድምፅ ሆኖ የመጨረሻው ጠብቆ ይነበባል። ለምሳሌ *ተኔ ተነኔ ጠመ፣ ጠመመ፣ ሰደ፣ ሰደደ፣ ወዘተ* በሚሉት ግሶች ውስጥ ሁለተኛ ላይ የሚገኙት ተናባቢ ድምፆች ጠብቀው ይነበባሉ ማለት ነው (በላይ፣ 2002)። ቀጥለው የሠፈሩት የግእዝ ውልድ ስሞች በግሶች ሥር በመጀመሪያው ክፍት ቦታ ላይ /አ/ የሚለውን አናባቢ በመጨመር የተመሠረቱ ናቸው።

	ሥር	ውልድ ስም	
9(ሀ)	/ሀ-ል-ም/	[ሀአልም]	ሀልም
(ለ)	/ው-ር-ሰ/	[ውአርሰ]	ውርሰ
(ሐ)	/ል-ብ-ሰ/	[ልአብሰ]	ልብሰ

(ዘርዳ ዳዊት፣ 1996፣ አተመ 9ኛ፣ 99፣ አተመ 10ኛ፣ 18፣ 28፣ 41፣ 134)።

እንደእነዚህ ያሉ ውልድ ስሞች ሶስት ተናባቢዎች ተከታትለው ሲመጡ ከመነሻው ድምፅ ቀጥሎ /-አ-/ የሚለውን አናባቢ በመጨመር የሚፈጠሩ ናቸው (ባየ፣ 2000)። በእነዚህ ስሞች መካከል የቅርፅ ልዩነት አለ። ልዩነቱ የሚታየው ግሶቻቸው መዋቅር ላይ ነው። ሐሰመ እና ወረሰ የሚሉት ግሶች የተመሠረቱት ሶስት ተናባቢ ድምፆች በመካከላቸውና በቃል መጨረሻ /ኧ/ በማስገባት ሲሆን በለብሰ ውስጥ ግን የመካከለኛው ተናባቢ ያለአናባቢ የተዋቀረ ነው። ከዚህ ጋር በተያያዘ ከየሥራቸው የመጀመሪያ ተናባቢ ቀጥሎ /-ኧ-/ የሚለውን አናባቢ በማስገባት የተመሠረቱ ውልድ ስሞች እንደሚከተለው ቀርበዋል።

	ሥር	ውልድ ስም	
10(ሀ)	/ሰ-ር-ግ/	[ሰኧርግ]	ሰርግ
(ለ)	/ን-ጥ-ብ/	[ንኧጥብ]	ነጥብ
(ሐ)	/ን-ፍ-ሰ/	[ንኧፍሰ]	ነፍሰ

(ያሬድ፣ 1986፣ አተመ 9ኛ፣ 167፣ አተመ 10ኛ፣ 16፣ 19፣ 69)።

እነዚህ በ(10ሀ-ሐ) ውስጥ የሚገኙት ውልድ ስሞች ከመጀመሪያው ተናባቢ ድምፅ ቀጥሎ /-ኧ-/ን በማስገባት የተመሠረቱ ሲሆኑ በግእዝ ውስጥ የየራሳቸው ግሶች አሏቸው። እነሱም ሰረገ፣ ነጥብ እና ነፍሰ ናቸው (በላይ፣ 2002)። ስለዚህ ቃላቱ የግእዝ ውልድ ስሞች ናቸው። አብዛኞቹ የግእዝ ቃላት አማርኛ ውስጥ ነባር ስሞች ይመስላሉ። ስሞች መሆንና አለመሆናቸውን በግሶቻቸው ማረጋገጥ ይቻላል። ከዚህም በሻገር በየሥራ ውስጥ በሚታዩ ክፍት ቦታዎች ላይ /-ኧ-/ የሚለውን አናባቢ በመጨመር የሚመሠረቱ ውልድ ስሞች አሉ። የሚከተሉት ማሳያዎች ምሳሌ ይሆናሉ።

	ሥር	ውልድ ስም	
11(ሀ)	ን-ግ-ር/	[ንኧግኧር]	ነገር
(ለ)	/ዝ-ፍ-ን/	[ዝኧፍኧን]	ዘፈን
(ሐ)	/ቅ-ል-ም/	[ቅኧልኧም]	ቀለም

(አማኑኤል፣ 2009፣ አተመ 9ኛ፣ 144፣ አተመ 10ኛ፣ 39፣ 79)።

በማሳያ (11ሀ-ሐ) ውስጥ እንደሚታየው ነገር፣ ዘፈኝ ቀለም የግዕዝ ውልድ ስሞች ናቸው። እነዚህ ስሞች የተወሰዱት ነገር፣ ዘፈነ እና ቀለም ከሚባሉት ግሶቻቸው ነው (በላይ፣ 2002)። በግሶቹ መካከል አንድነትም ልዩነትም አለ። አንድነታቸው ጠብቆ የሚነበብ ድምጽ የላቸውም፤ ምንጫቸው ግእዝ ነው። ልዩነታቸው ደግሞ ነገር እና ቀለም ርቱዕ ግሶች ሲሆኑ ዘፈነ ግን ኢርቱዕ ግስ ነው (በላይ፣ 2002)። በሌላ በኩል ከመድረሻው ተናባቢ ድምፅ በፊት /-አ-/ን በማስገባት የሚመሰረቱ የግዕዝ ውልድ ስሞች አሉ፤ የሚከተሉት ለዚህ ምሳሌ ይሆናሉ።

	ሥር	ውልድ ስም	
12(ሀ)	/ዝ-ንም/	[ዝ-ንአም]	ዝናም
(ለ)	/ድ-ክ-ም/	[ድ-ክአም]	ድካም

(ዜና ማርቆስ፣ 1981፣ አተመ 9ኛ፣ 59፣ አተመ 10ኛ፣ 102)።

ከማሳያው መገንዘብ እንደሚቻለው ዝናም እና ድካም የግዕዝ ቃላት መሆናቸውን ለቀው አማርኛ የሆኑ ይመስላል። አሁንም ግን ግእዝነታቸውን አልለቀቁም። አማርኛ ዝናብ እንጂ ዝናም አይልም። ድካም የሚለውም ግዕዝ ነው። ለአስረጂነት ያህል ድካም ሥጋ ይላል፤ የሥጋ ድካም ለማለት ነው። ከዚህም አልፎ እንደሚከተሉት ያሉት ስሞች /-አ-/ የሚለው አናባቢ ከመድረሻ ተናባቢው ድምፅ በፊት ሲገባ በሚፈጠረው ዓምድ መጨረሻ ላይ /-ኤ/ ሲጠጋ የሚመሠረቱ የግእዝ ውልድ ስሞች ናቸው።

	ሥር	አምድ	ስም	
13(ሀ)	/ቅ-ድድ-ሰ/	/ቅእድድአሰ/	[ቅእድድአሰ-ኤ]	ቅዳሴ
(ለ)	/ው-ድድ-ሰ/	/ውእድድአሰ/	[ውእድድአሰ-ኤ]	ውዳሴ
(ሐ)	/ት-ክክ-ዝ/	/ትእክክአዝ/	[ትእክክአዝ-ኤ]	ትካዜ

(ደሴ፣ 2002፣ አተመ 9ኛ፣ 16፣ 57፣ 138፣ አተመ 10ኛ፣ 98)።

በማሳያ (13ሀ-ሐ) ውስጥ ቅዳሴ፣ ውዳሴ እና ትካዜ በሚሉት የግእዝ ስሞች ውስጥ ሶስት አናባቢዎች አሉ። አንደኛው አናባቢ /-አ-/ ሲሆን፣ ይኸው አናባቢ ዓምድ እንዲፈጠር አድርጓል። ሁለተኛው አናባቢ /-ኤ/ ነው። ይህ አናባቢ በየዓምዱ መድረሻ ላይ እየተቀጠለ ስም መስርቷል። ከመነሻው ተናባቢ ቀጥሎ የሚገኘው አናባቢ /አ/ ደግሞ የተናባቢ ድምፆች ድግግሞሽ እንዲገታ አድርጓል። የዘመናዊ ሥነ-ልሳን ምሁራን በዚህ መልክ ይተነትኗቸዋል። የግእዝ ምሁራን ግን እንደዚህ ያሉትን ውልድ ስሞች ጥሬ ዘራዊ ስሞች ይሏቸዋል። ጥሬ ዘር የተባሉበት ምክንያት መድረሻ ድምጻቸው ኅምስ ስለሆነ ነው (ኪዳነ ወልድ፣ 1948)። በሌላ በኩል እሥር ምዕላዶች ላይ /-አት/ን በመቀጠል የተመሠረቱ ስሞች የሚከተሉትን ይመስላሉ።

	ስም	ስም	
14(ሀ)	ጽጉ	ብሥር-	ጽናት
(ለ)	እርዝ-	እርዝ-አት	እርዛት
(ሐ)	ፍርሀ-	ፍርሀ-አት	ፍርሀት
(መ)	ብሥር-	ብሥር-አት	ብሥራት

በ(14ሀ-ሐ) ውስጥ የሚገኙት የግእዝ ውልድ ስሞች በእስር ምዕላዶች ላይ /-አት/ን በመቀጠል የተመሠረቱ ናቸው። ይህ ሂደት በግዕዝ ቋንቋ ውስጥ ካሉት ስርዓቶች መካከል አንዱ የስሞች

በሁለተኛ ደረጃ የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ... - ጉባኤ፣ ኤባና ሀብታሙ

መመሥረቻ መንገድ ነው። እንዲሁም እንደ ጸንዎ፣ ፈርሃ እና በሠረ ካሉ የግእዝ ግሶች ጽንፍ፣ ፍርሀት እና ብሥራት የሚሉትን የግእዝ ስሞች መመሥረት ይቻላል። ቀጥሎ የምናየው በየሥራቱ ውስጥ /-ጸ-ን በማስገባት በመጨረሻ /-አ/ን በመጨመር የተመሠረቱ ውልድ ስሞች ናቸው።

	ሥር	ዓምድ	ስም	
15(ሀ)	/ሱ-ብ-ክ/	/ሱ-ብጸክ/	[ሱጸ-ብጸክ-አ]	ሰበካ
(ለ)	/ዝ-ግ-ብ/	/ዝ-ግጸ-ብ/	[ዝጸ-ግጸ-ብ-አ]	ዘገባ
(ሐ)	/ዝ-ል-ፍ/	/ዝ-ልጸፍ/	[ዝጸ-ልጸፍ-አ]	ዘለፉ

(ዘርዳ ዳዊት፣ 1996፣ አተመ 10ኛ፣ 69፣ 144፣ 147)።

እነዚህ በ(15ሀ-ሐ) ውስጥ ያሉ ስሞች በ/-ጸ-/አማካኝነት በሚፈጠር ዓምድ ላይ /-አ-ን በመጨመር የተመሠረቱ ናቸው። የእነዚህ ስሞች ምንጮች ሰበካ፣ ዘገባ እና ዘለፉ የሚሉት የግዕዝ ግሶች ናቸው። በእሥር ዓምድ ላይ /-አት/ን በመቀጠል የሚመሠረቱም የግዕዝ ውልድ ስሞች በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ ተካትተዋል። እነዚህም የሚከተሉት ናቸው።

	ዓምድ	ስም	
16(ሀ)	ተጋብ-	ተጋብ-አት	ተጋብአት
(ለ)	ተራድ-	ተራድ-አት	ተራድአት

(ኪዳነ ወልድ፣ 1948፣ አተመ 9ኛ፣ 2፣ 29፣ 174፣ አተመ 10ኛ፣ 71)።

ከላይ በ(16ሀ-ለ) ስር የሚታዩት የግእዝ ውልድ ስሞች እሥር ዓምድ ላይ /-አት/ን በመጨመር የተመሠረቱ ናቸው። እነዚህ ስሞች መሰባሰብንና መረዳዳትን ስለሚያመለክቱ የውጤት ስሞች ሊባሉ ይችላሉ። በግእዙም ቢሆን ስሞቹ ከዚህ የራቀ ጽንሰ-ሐሳብ የላቸውም። የሚከተሉት ቃላት ደግሞ በእሥር ዓምድ ላይ /-ኤት/ ሲጨመር የተመሠረቱ ውልድ ስሞች ናቸው።

	ዓምድ	ስም	
17(ሀ)	ማጎል-	ማጎልኤት	ማጎሌት
(ለ)	ተውጉ	ተውጉኤት	ተውኔት
(ሐ)	ረድ-	ረድ-ኤት	ረድኤት

(በላይ፣ 2002፣ አተመ 9ኛ፣ 96፣ አተመ 10ኛ፣ 144፣ 146)።

በ (17ሀ-ሐ) ውስጥ ከምሳሌዎቹ መመልከት እንደሚቻለው ማጎሌት፣ ተውኔት እና ረድኤት በእስር ዓምዶቻቸው ላይ /-ኤት/ ተጨምሮ የተመሠረቱ የግእዝ ውልድ ስሞች ናቸው። ቀደም ሲል እንዳየናቸው ሁሉ ማጎሌት፣ ተውኔት እና ረድኤት የሚሉት ስሞች ነገሮቹ ተቀንሶ እና ተራድአ ከሚሉት ግሶች ይመሰረታሉ። በሌላ በኩል ትንቢት፣ መድኃኒት እና ሌሊት በእሥር ዓምዳቸው ላይ /-ኢት/ን በመጨመር በሚከተለው መልኩ የተመሠረቱ ውልድ ስሞች ናቸው።

	ዓምድ	ስም	
18(ሀ)	ትንብ-	ትንብ-ኢት	ትንቢት
(ለ)	መድኃን-	መድኃን-ኢት	መድኃኒት
(ሐ)	ሌል-	ሌል-ኢት	ሌሊት

(ደሴ፣ 2002፣ አተመ 10ኛ፣ 54፣ 96፣ 101)።

በ(18) ስር ካሉት ምሥርት ስሞች መካከል መድኃኒት የሚለው ስም የተለየ ይመስላል። ምክንያቱም አብረውት የተሰለፉት ስሞች ትንቢት እና ሌሊት ምናልባት የውጤት ስሞች ይሆኑ እንደሆነ እንጂ የስርጭት ስሞች ሊሆኑ አይችሉም። መድኃኒት የሚለው ግን የስርጭት ስም መሆን ይችላል። የተለየ ያሰኘውም ይኸው መገለጫው ነው (ባዩ፣ 2000)። እነዚህ የግዕዝ ስሞች ተነበዖ (በ ይጠብቃል)፣ አድኅነ እና ሌላዎች ከሚሉት የግዕዝ ግሶች የተገኙ ናቸው (ኪዳነ ወልድ፣ 1948)። የሚከተሉት ቃላት ደግሞ በአሥር ዓምድ ላይ /-ሊ/ን በመጨመር የተመሠረቱ ውልድ ስሞች ናቸው።

	ዓምድ	ስም	
19(ሀ)	ሰባክ-	ሰባክ-ኢ	ሰባኪ
(ለ)	ጸሐፍ-	ጸሐፍኢ	ጸሐፊ
(ሐ)	ፈጣር-	ፈጣርኢ	ፈጣሪ

(ያሬድ፣ 1986፣ አተመ 9ኛ፣ 153፣ አተመ 10ኛ፣ 8፣ 67፣ 132)።

በ(19ሀ-ሐ) ስር የተዘረዘሩት የግእዝ ስሞች በየሥር ዓምዶቻቸው ላይ /-ሊ/ ተጨምሮ የተመሠረቱ ናቸው። ስሞቹ የመስበክን፣ የመፍጠርንና የመጻፍን ድርጊት ስለሚያመለክቱ የድርጊት ስሞች ናቸው ማለት ይቻላል።

የግዕዝ ውልድ ቅጽሎች፡- በግዕዝ ቋንቋ የነባር ቅጽሎች ቁጥር በጣም አነስተኛ ነው። በመሆኑም በቋንቋው ውስጥ የሚገኙት ብዙ ቅጽሎች ምሥርት (ውልድ) ናቸው። የሚመሠረቱት በስም ወይም በግስ ሥሮች ላይ መሥራች ምዕላዶችን በመጨመር ነው። በዚህ ዓይነት የሚመሠረቱት ቅጽሎች በቅርጻቸው እንደ /-ኤ-/፣ /-ሀ-/፣ /-ሹ-/፣ /-አችን-/፣ ወዘተ ያሉ ንብረት አመልካች ቅጥያዎችን አይጨምሩም። በአገባባቸውም በገላጭ እንጂ በተገላጭ ቦታ አይሰለፉም። አገልግሎታቸው ዓይነትን፣ መጠንን፣ ባሕሪን፣ ወዘተ መግለጽ ነው። ከዚህ አንጻር ምሥርት ቅጽሎች በቅርጻቸው፣ በአገባባቸውና በፍቻቸው ከስምና ከግስ የተለዩ ይሆናሉ (በድሉና ተሾመ፣ 1997፣ ባዩ፣ 2000)። በዚህ ጥናት በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የተካተቱት ቅጽሎች ከስምና ከግስ ሥሮች እንዴት እንደሚመሠረቱ እንመለከታለን። ለምሳሌ በሚከተለው አስረጅ ውስጥ እንደሀገራዊ፣ ዘመናዊ፣ ሕዝባዊ፣ ወዘተ ያሉ ቅጽሎች በስሞች ላይ /-አውኢ/ የሚለውን ቅጥያ በመጨመር ይመሠረታሉ።

	ስም	ቅጽል	
21(ሀ)	ሀገር	ሀገር-አዊ	ሀገራዊ
(ለ)	ዘመን	ዘመን-አዊ	ዘመናዊ
(ሐ)	ሕዝብ	ሕዝብ-አዊ	ሕዝባዊ
(መ)	ብሔር	ብሔር-አዊ	ብሔራዊ
(ሠ)	መንፈስ	መንፈስ-አዊ	መንፈሳዊ
(ረ)	ሰማይ	ሰማይ-አዊ	ሰማያዊ

(ደሴ፣ 2002፣ አተመ 10ኛ፣ 6፣ 30፣ 67፣ 70፣ 94፣ 121)።

በ(21ሀ-ረ) ውስጥ እንደሚታየው በስሞች ላይ /-አውኢ/ የሚል ምዕላድ ሲጠጋ ውልድ ቅጽሎች ይመሠረታሉ። በዚህ መንገድ የሚመሠረቱት ቅጽሎች ወገንን ወይም ክፍልን ያመለክታሉ (ጌታሁን፣ 1990)። ቅጽሎች የተመሠረቱባቸው ቃላት በሙሉ የግእዝ ቃላት ናቸው። የግዕዝ ቃላት ለመሆናቸው የተለያዩ የግእዝ መጻሕፍት (ኪዳነ ወልድ፣ 1948፣ በላይ፣ 2002፣ ደሴ፣ 2002)

በሁለተኛ ደረጃ የአማርኛ ቋንቋ መግሪያ መጻሕፍት ውስጥ... - ጉባኤ፣ ኤባና ሀብታሙ

ያረጋግጣሉ። የሚከተሉት ቃላት ደግሞ በየሥሮቹ ውስጥ በመጀመሪያው ክፍት ቦታ /-ኧ-/፣ በሁለተኛው ክፍት ቦታ ደግሞ /-ኢ-/ን በመጨመር የተመሠረቱ ውልድ ቅጽሎች ናቸው።

	ሥር	ቅጽል	
22(ሀ)	/ር-ቅ-ቅ/	/ርኧቅኢቅ/	ረቂቅ
(ለ)	/ጥ-ብ-ብ/	/ጥኧብኢብ/	ጠቢብ
(ሐ)	/ድ-ቅ-ቅ/	/ድኧቅኢቅ/	ደቂቅ
(መ)	/ም-ር-ር/	/ምኧርኢር/	መሪር

(ያሬድ፣ 1986፣ አተመ 9ኛ፣ 158፣ አተመ 10ኛ፣ 11)።

እነዚህ በ(22ሀ-መ) ውስጥ የሚታዩት ቅጽሎች በ/-ኧ-/ እና በ/-ኢ-/ ቅጥያ ምዕላዶች እንደተመሠረቱ ከፍ ብሎ ተገልጿል። በተለያዩ ቅርፅ ቢሆንም የቅጽሎች የመሀል ተናባቢ ድምጾች ራሳቸውን ደግመዋል። ቅጽሎቹ ከግእዝ ወደ አማርኛ በቀጥታ የገቡ ናቸው። የቅርፅ ለውጡን የጨረሱት እዚያው ግዕዝ ውስጥ ነው ማለት ይቻላል። ለምሳሌ ረቂቅ የሚለው ቅጽል ረቀቀ ከሚለው ግስ የወጣ ነው። ነገር ግን ጠቢብ እና መሪር የሚሉት ጠባቢ እና መሪ ከሚሉት መድረሻ ድምጻቸውን አጥብቀው ከሚያስነብቡት ግሶች የተገኙ ናቸው (አማኑኤል፣ 2009)። የሚከተሉት ቃላት ደግሞ በየሥሮች ውስጥ በሚገኙት ክፍት ቦታዎች በመጀመሪያው /-ኧ-/ በሁለተኛው ደግሞ /-ኢ-/ን በመጨመር የተመሠረቱ ቅጽሎች ናቸው።

	ሥር	ዓምድ	ቅጽል	
23(ሀ)	/ን-ጽ-ሕ/	/ን-ጽኡሕ/	[ንእጽኡሕ]	ንጹሕ
(ለ)	/ክ-ብ-ር/	/ክ-ብኡር/	[ክእብኡር]	ክቡር
(ሐ)	/ብ-ር-ሀ/	/ብ-ርኡሀ/	[ብእርኡሀ]	ብሩሀ
(መ)	/ር-ግ-ም/	/ር-ግኡም/	[ርእግኡም]	ርጉም

(ያሬድ፣ 2002፣ አተመ 9ኛ፣ 122፣ አተመ 10ኛ፣ 42፣ 60)።

በአስረኛ (23ሀ-መ) ውስጥ የቀረቡት ቅጽሎች በየሰሮቹ ውስጥ ባሉት ክፍት ቦታዎች በመጀመሪያው /-ኧ-/፣ በሁለተኛው ደግሞ /-ኢ-/ን በመጨመር እንደተመሠረቱ ከፍ ብሎ ተጠቁሟል። ቅጽሎቹ በቅርፅ ይመሳሰሉ እንጂ የሚያመለክቱት አንድን ነገር ብቻ አይደለም። ይህም ከግእዝ ይዘውት የመጡት ባሕር ነው። የቅጽሎች መነሻ ግሶች ነጽሐ፣ ክብረ፣ በርሀ እና ረገመ ናቸው። ከእነዚህ አራት ግሶች ውስጥ ረገመ በግእዝ ፊደላት የተመሠረተ ነው። በመሆኑም ሲነበብ ረዘም ያለ ጊዜ ይጠይቃል። ሌሎች ግሶች በግእዝና በሳድስ ፊደላት ስለተመሠረቱ ለመነበብ የሚወስዱት ጊዜ አጠር ያለ ነው። የዚህ ግስ ልዩ ሆኖ መገኘት አንድ ቃል በአንድ ቅርጽ ከሌሎች ቃላት ጋር ቢመሳሰል በሌላው ቅርጽ ግን ሊለይ እንደሚችል ያመለክታል።

የግእዝ ውልድ ግሶች፡- የተለያዩ ተግባራት ያላቸው ስሞችና ቅጽሎች ከግስ እንደሚመሠረቱ በቀደሙት ክፍሎች (§7.4.2.2.1 እና §4.2.2.2) አስረኛዎችን ከመግሪያ መጻሕፍቱና ከሌሎች የግእዝ መጻሕፍት በመውሰድ ለማሳየት ሞክረናል። በመሆኑም ግስ የስምንም ሆነ የቅጽልን ቃላት ለማብዛት ሰፊ ድርሻ ያለው የቃል ክፍል ነው ማለት ይቻላል። ግስ ለእነዚህ የቃል ክፍሎች

⁷ያ ይህ ምልክት ርዕሰን ወይም ንዑስ ርዕሰን ያመለክታል።

መመሥረት መሠረት ቢሆንም የግሰን ቃላት ማብዛት የሚቻለው ከራሱ ከግስ እንጂ ከሌሎች የቃል ክፍሎች እንዳልሆነ በድሉና ተሾመ (1997) ያስረዳል። ይህንን ሐሳብ መንደርደሪያ አድርገን ከመማሪያ መጻሕፍቱ የተወሰዱ የሚከተሉትን የግእዝ ውልድ ግሶች አመሠራረት እንቃኛለን። ውልድ ግሶቹ በአድራጊ ዓምድ ላይ /አ-/ ተጨምሮ የተመሠረቱ ናቸው።

	አድራጊ	ተደራጊ	
25(ሀ)	ቆም-	አ-ቆም-ኸ	አቆመ
(ለ)	ወደሰ-	አ-ወደሰ-ኸ	አወደሰ
(ሐ)	ጠየቅ-	አ-ጠየቅ-ኸ	አጠየቀ

(ያሬድ፣ 2002፤ አተመ 9ኛ፣ 138፤ አተመ 10ኛ፣ 123፣ 138)።

እነዚህ በአስረጅነት በ(25) ስር የቀረቡት ውልድ ግሶች ቅድመ-ደራጊ አዕማድ /አ-/ የሚል ምዕላድ ተጨምሮ የተመሠረቱ አድራጊ ግሶች ናቸው። የሚያመለክቱትም አንድ ሰው አንድን ድርጊት እሱ ራሱ በሌላ ነገር ላይ የፈጸመ መሆኑን ነው (ባዮ፣ 2000)። የውልድ ግሶቹ መገኛ የሆኑት ደራጊ ግሶች ቆሜ ወደሰ እና ጠየቀ ናቸው። ከእነዚህ ግሶች በ/አ-/ አማካኝነት ውልድ ግሶች ተመሥርተዋል። ምሥረታው ግሰን ወደ ሌላ የቃል ክፍል ማሸጋገር ሳይሆን፣ የአንድ ድርጊት ፈጻሚነትን ማመልከት ነው። ዝቅ ብለን የምናገኛቸው ውልድ ግሶች ደግሞ ከአድራጊ ግስ መነሻ ላይ /ትኸ-/ የሚል የተደራጊነት ምዕላድ ታክሎ የተመሠረቱ ናቸው።

	አድራጊ	ተደራጊ	
26(ሀ)	ወሰን-	ተ-ወሰን-ኸ	ተወሰነ
(ለ)	ወክል-	ተ-ወክልኸ	ተወክለ
(ሐ)	ፈጸም-	ተ-ፈጸም-ኸ	ተፈጸመ

(ያሬድ፣ 1986፤ አተመ 9ኛ፣ 35፤ አተመ 10ኛ፣ 42፣ 122)።

ከላይ በ(26ሀ-ሐ) ውስጥ የተዘረዘሩት የግእዝ ውልድ ግሶች ከመማሪያ መጻሕፍቱ ለማሳያነት የተወሰዱ ሲሆኑ ድርጊት በባለቤትነት ዓረፍተ ነገር ውስጥ የሚገኝ ስም ላይ መፈፀሙን ያመለክታሉ። ተመሳሳይ ቅርፅ ካላቸው የአማርኛ ግሶች የሚለዩት የግእዝ ግሶቹ በየትኛውም ቦታ የሚጠብቅ ድምፅ የሌላቸው ሲሆን አማርኛ ውስጥ ያሉት ግን የመሀል ተናባቢያቸውን ያጠብቃሉ።

4.2.3. በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ በጥመራ ስርዓት የተዋቀሩ የግእዝ ቃላት

በሥርወ-ቃላት ውስጥ አናባቢዎችን በማስገባትና በተለያዩ ዓምዶች ላይ ቅጥያዎችን በማከል አዳዲስ ቃላት እንደሚገኙ በምሥረታ (§4.2.2) ሥር ተመልክተናል። ሌላው የቃላት መመሥረቻ መንገድ ጥመራ ነው። በግዕዝም ሆነ በአማርኛ ቋንቋ ውስጥ ጥምር ቃላት አሉ። እነዚህ ጥምር ቃላት የሚመሠረቱት ሁለት ቃላትን በማቀናጀት ነው። ከሁለት ቃላት ቅንጅት የሚመሠረቱት እነዚህ ቃላት በቋንቋው የቃላት መድበል ውስጥ እንደሚገኙት ቃላት ሁሉ ራሳቸውን የቻሉ ቃላት መሆናቸውን የምናረጋግጥባቸው መንገዶች አሉ። እነዚህም አንደኛ፣ የአንድ ጥምር ቃል ትርጉም እሱን ያስገኙት ቃላት በተናጥል ከሚኖራቸው ትርጉም የተለየ ይሆናል። ሁለተኛ፣ ጥምር ቃሉ ለሌሎች ቃላት መገኘት መሠረት ይሆናል፤ ሶስተኛ፣ ጥምር ቃሉ ልዩ ልዩ የእርባታ ቅጥያዎችን በመጨመር ሊረባ ይችላል። እንዲሁም ከቋንቋው የቃል ክፍሎች ውስጥ በአንዱ ሊመደብ ይችላል። እነዚህን መስፈርቶች በከፊልም ሆነ ሙሉ በሙሉ የሚያሟላ ቃል ጥምር ስም ወይም ጥምር ቅጽል

በሁለተኛ ደረጃ የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ... - ጉባኤ፣ ኤባና ሀብታሙ

ወይም ጥምር ግስ፣ ወዘተ እየተባለ ይጠራል (ትምህርት ሚኒስቴር፣ 1992)። በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ በስምና በቅጽል የቃል ክፍሎች ውስጥ ሊመደቡ የሚችሉ የግእዝ ጥምር ቃላት ያሉ ሲሆን የእነዚህን አመሠራረት ቀጥለን እናቀርባለን።

ጥምር ስሞች፡- የግእዝ ጥምር ስሞች ከውልድ ስሞችና ከነባር ስሞች፣ ከሁለት ውልድ ስሞች፣ እንዲሁም ከነባር ስሞችና ከውልድ ስሞች ሊመሠረቱ ይችላሉ። የሚከተሉት ምሳሌዎች ከመማሪያ መጻሕፍቱ የተወሰዱ ሲሆኑ በጥመራ እንዴት እንደተመሠረቱ ለማሳየት የቀረቡ ናቸው።

	ስም	ስም	ጥምር ስም	
28(ሀ)	መዝገብ	ቃላት	መዝገብ-አ-ቃላት	መዝገብ-ቃላት
(ለ)	ደብር	ሊባኖስ	ደብር-አ-ሊባኖስ	ደብር-ሊባኖስ
(ሐ)	ቤት	ክርስቲያን	ቤት-አ-ክርስቲያን	ደብር-ሊባኖስ

(ደሴ፣ 2002፣ አተመ 10ኛ፣ 7፣ 34፣ 42፣ 152)።

ከላይ በ(28ሀ-ሐ) ስር የተዘረዘሩት ጥምር ስሞች ከነባርና ከውልድ ስሞች የተጣመሩ ናቸው። ብትን የነበሩት ሁለት ስሞች ሊጣመሩ የቻሉት በአጣማሪው /-አ-/ አማካኝነት ነው። ለነባሮችም ሆነ ለውልድ ስሞች ምንጫቸው ግዕዝ ነው። ከተጣማሪዎች ውስጥ ነባር የስም ቃላት፣ ሊባኖስ እና ክርስቲያን ሲሆኑ፣ ውልድ ስሞች ደግሞ ዘገቤ ደብር እና ቤተ ክሚሎት ግሶች የተገኙ መዝገብ፣ ደብር እና ቤት የሚሉት ስሞች ናቸው (ኪዳነ ወልድ፣ 1948)። በተጨማሪም የሚከተሉት ጥምር ስሞች ከሁለት ውልድ ስሞች የተመሠረቱ ናቸው።

	ስም	ስም	ጥምር ስም	
29(ሀ)	ዘመን	መንግሥት	ዘመን-አ-መንግሥት	ዘመን-መንግሥት
(ለ)	ኪን	ጥበብ	ኪን-አ-ጥበብ	ኪን-ጥበብ
(ሐ)	ኃይል	መለኮት	ኃይል-አ-መለኮት	ኃይል-መለኮት

(ዘርዳ ዳዊት፣ 1996፣ አተመ 9ኛ፣ 3፣ 180፣ አተመ 10ኛ፣ 9)።

የጥመራ ስርዓትን በሚመለከት በአስረኛ (28) እና (29) መካከል የጎላ ልዩነት የለም። ምክንያቱ ሁለቱም የጥመራ ሂደቶች /-አ-/ በሚል አጣማሪ የተቀናጁ ናቸው። ሆኖም በስም ዓይነትና በትርጉም በኩል ልዩነት ይታያል። በ(29ሀ-ሐ) ስር የሚገኙት ተጣማሪዎች ከግስ የተገኙ ውልድ ስሞች ሲሆኑ፣ በትርጉምም (28) ስር ካሉት ይለያሉ። ውልድ ስሞቹ ከኔው፣ ጠበብ (የመሀል በይጠብቃል)፣ ዘመኔ ነግሠ፣ ኅዳህ እና መለኮ ከሚባሉት ግሶች የተገኙ ኪኔ፣ ጥበብ፣ ዘመኔ መንግሥት፣ ኃይል እና መለኮት ናቸው።

ጥምር ቅጽሎች፡- ጥምር ቅጽሎች በዋናነት ከስምና ከቅጽል የሚመሠረቱ ሲሆን አጣማሪያቸውም ጥምር ስሞችን ለመመስረት ከሚያገለግለው /-አ-/ ጋር አንድ ነው። የሚከተሉት ጥምር ቅጽሎች ከግእዝ ውልድ ስሞችና ውልድ ቅጽሎች የተመሠረቱ ናቸው።

	ስም	ቅጽል	ጥምር ቅጽል	
30(ሀ)	ዐይን	ሥውር	ዐይን-አ-ሥውር	ዐይን-ሥውር
(ለ)	ልብ	ብሩህ	ልብ-አ-ብሩህ	ልብ-ብሩህ
(ሐ)	ነገር	ኅቡእ	ነገር-አ-ኅቡእ	ነገር-ኅቡእ

(መ) ሐሳብ ዝርዕ ሐሳብ-ኡ-ዝርዕ ሐሳብ-ዝርዕ
(በላይ፣ 2002፣ ኑኃሚን፣ 2008፣ አተመ 9ኛ፣ 30፣ 93፣ አተመ 10ኛ፣ 53፣ 143)።

በ(30ሀ-መ) ውስጥ ከቀረቡት ተከታታይ ምሳሌዎች እንደምናስተውለው በሚጣመሩ ስሞችና ቅጽሎች የመጀመሪያ ቃል መድረሻ ላይ /-ኡ-/ የሚል አጣማሪ አለ። ይህ አጣማሪ ሁለት ቃላት ተጣምረው ጥምር ስም ወይም ጥምር ቅጽል መሆናቸውን የሚያመለክት ነው። ስለሆነም /-ኡ-/ን አጣማሪ ቅጥያ ልንለው እንችላለን (ባዮ፣ 2000)። ጥምር ቃላትን በተመለከተ በአማርኛና በግዕዝ መካከል የጎላ ልዩነት ባይኖርም ከተጣማሪዎች አሰላለፍ አንጻር ግን ልዩነት ይታያል። ለምሳሌ የግእዝ ጥምር ስሞች ግራ መሪ ሲሆኑ የአማርኛ ጥምር ስሞች ቀኝ መሪ ናቸው። በአስረጅ (31) እና (32) ስር የቀረቡት ምሳሌዎች የሁለቱን ቋንቋዎች የጥምር ቃላት አመሠራረት ልዩነት ያሳያሉ።

	ስም	ስም	ጥምር ስም	
31(ሀ)	መርሕ	ትምህርት	መርሕ-አ-ትምህርት	መርሐ-ትምህርት
(ለ)	ኪን	ጥበብ	ኪን-ኡ-ጥበብ	ኪኑ-ጥበብ
(ሐ)	ቃል	ጉባኤ	ቃል-ኡ-ጉባኤ	ቃለ-ጉባኤ
(መ)	ዘመን	መንግሥት	ዘመን-ኡ-መንግሥት	ዘመነ-መንግሥት

(ዜና ማርቆስ፣ 1981፣ አተመ 9ኛ፣ መግቢያ፣ 136፣ 148፣ አተመ 10ኛ፣ 34)።

በ(31ሀ) እንደሚታየው መርሐ-ትምህርት በሚለው ጥምር ስም ውስጥ /-ኡ-/ የሚል አጣማሪ አለ። ይህ አጣማሪ የተቀጠለው መርሕ በሚለው የመጀመሪያ ተጣማሪ ቃል ላይ ድኅረ-ዓምድ ቅጥያ ሆኖ ነው። ስለሆነም መርሕ የሚለው ቃል መርሐ-ትምህርት ለሚለው ጥምር ስም መሪ ነው። በመዋቅሩ ቅደም ተከተል መሠረት መሪው ስም (መርሕ) ተገላጭ፣ ትምህርት ደግሞ ገላጭ ሆነው ተሰልፈዋል። ትምህርት የሚለው ተጣማሪ ስም ገላጭ የሆነበት ምክንያት መርሐ የሌላ ሳይሆን የትምህርት መርሕ መሆኑን ስለሚገልጽ ነው። በሌላ በኩል መርሕ የሚለው ቃል የጥምር ቃል መሪ ነው ብለናል። መርሐ-ትምህርት የሚለውን የግእዝ ጥምር ስም ወደ አማርኛ ብንመልሰው የትምህርት መርሕ ይሆናል። የሐረጉ መሪ መርሕ የሚለው ስም መሆኑ ነው። ይህ ቃል በጥምር መዋቅሩ ላይ በስተግራ የሚገኝ ነው። በ(31ለ-መ) ውስጥ የተዘረዘሩትም ተመሳሳይ በህሪ አላቸው። ስለዚህ የግእዝ ጥምር ስሞች ግራ መሪ ጥምሮች ናቸው ማለት ነው። በአንጻሩ የአማርኛ ጥምር ስሞች ከዚህ በታች በ(32) ስር የቀረቡትን ይመስላሉ።

	ስም	ስም	ጥምር ስም	(አማርኛ)
32(ሀ)	ትምህርት	ቤት	ትምህርት ቤት	
(ለ)	አየር	መንገድ	አየር መንገድ	
(ሐ)	ብረት	ምጣድ	ብረት ምጣድ	

(ባዮ፣ 2000፣ አተመ 9ኛ፣ 3፣ 108፣ 137፣ አተመ 10ኛ፣ 93)።

በአስረጅ (32ሀ-ሐ) ስር የአማርኛ ጥምር ስሞች ተዘርዝረዋል። በዚህ መሰረት በ(32ሀ) እንደተመለከተው የጥምር ስም መሪ ቤት የሚለው ተጣማሪ ነው። ይህም የሚገኘው በቀኝ በኩል ነው። ትምህርት የሚለው ሌላው ተጣማሪ በስተግራ ይገኛል። አገልግሎቱ ቤቱ ትምህርት የሚሰጥበት መሆኑን መግለጽ ነው፤ ሌሎች ምሳሌዎችም (32ለ-መ) ተመሳሳይ ባህሪ አላቸው። ከዚህ በመነሳት የግእዝ ጥምር ስሞች ግራ መሪ ሲሆኑ የአማርኛ ግን ቀኝ መሪ መሆናቸውን መግለጽ

በሁለተኛ ደረጃ የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ... - ጉባኤ፣ ኤባና ሀብታሙ

ይቻላል። እንዲሁም የአማርኛ ጥምር ስሞች ከስምና ከግሳዊ ዓምድ ሊመሰረቱ ይችላሉ። የሚከተሉትን ምሳሌዎች እንመልከት።

	ስም	ግሳዊ ዓምድ	ጥምር ስም	(አማርኛ)
33(ሀ)	ዓለም	አቀፍ-	ዓለም አቀፍ	
(ለ)	ሰው	ሰራሽ-	ሰው ሰራሽ	
(ሐ)	ዕድሜ	ጠገብ-	ዕድሜ ጠገብ	

(ባዩ፣ 2000፤ አተመ 9ኛ፣ 3፣ 108፣ 137፣ አተመ 10ኛ፣ 93)።

በአስረጅ (33ሀ-መ) ስር የቀረቡት የአማርኛ ጥምር ስሞች ከ(32) የሚለዩት ሁለተኛው ተጣማሪ ግሳዊ አምድ በመሆኑ ነው። ከዚህ ባሻገር ቀኝ መሪ ከመሆንና አጣማሪ አልባ ከመሆን አንፃር ሁለቱም (32 እና 33) ተመሳሳይ ናቸው። በሌላ በኩል ከመማሪያ መጻሕፍቱ የተገኙት መረጃዎች እንደሚያሳዩት የግእዝና የአማርኛ ጥምር ቅጽሎች አመሠራረት ይመሳሰላል። የሁለቱም ቋንቋዎች ጥምር ቅጽሎች ከስምና ከቅጽል ይመሰረታሉ። አጣማሪያቸውም /-ኸ-/ የሚለው ቅጥያ ነው። ይህ አጣማሪ ምዕላድ በመጀመሪያው ተጣማሪ ቃል መድረሻ ላይ እየተቀጠለ ጥምር ቅጽል ይመሠረታል። የሚቀጠለው ለጥምሩ ገላጭ በሆነው ቃል ላይ እንጂ ተገላጭ በሆነው ቃል ላይ አይደለም። የሚቀጥሉት ቃላት ለግእዝ ጥምር ቅጽሎች ምሳሌ በመሆን የቀረበውን ሃሳብ ሊያጠናክሩ ይችላሉ።

	ስም	ቅጽል	ጥምር ቅጽል	(ግዕዝ)
34(ሀ)	ግብር	ሠናይ	ግብር-ኸ-ሠናይ	ግብር-ሠናይ
(ለ)	መንፈስ	ጽኑዕ	መንፈስ-ኸ-ጽኑዕ	መንፈስ-ጽኑዕ
(ሐ)	አንደበት	ርቱዕ	አንደበት-ኸ-ርቱዕ	አንደበት-ርቱዕ
(መ)	ልብ	ንጹሕ	ልብ-ኸ-ንጹሕ	ልብ-ንጹሕ
(ሠ)	አካል	ምሉዕ	አካል-ኸ-ምሉዕ	አካል-ምሉዕ

(ደሴ፣ 2002፤ አተመ 9ኛ፣ 14፣ 36፣ 51፤ አተመ 10ኛ፣ 10፣ 110)።

በአስረጅ (34ሀ-ሠ) ስር የቀረቡት የግእዝ ጥምር ቅጽሎች ሲሆኑ ሁለቱም ተጣማሪዎች በዚያው በግእዝ ውስጥ የሚገኙ ናቸው። ለምሳሌ በ(34ሀ) ውስጥ እንደሚታየው ምግባር-ሠናይ የሚለው ቃል ጥምር ቅጽል ነው። የጥምሩ መሪ በስተቀኝ በኩል የሚገኘው ሠናይ የሚለው ቅጽል ነው። የመሪው ገላጭ ደግሞ ምግባር የሚለው ተጣማሪ ነው። ይህ ቃል ስም ነው። ስለዚህ በዚህ ጥናት የግእዝ ጥምር ቅጽሎች ከስምና ከቅጽል የሚመሠረቱ ቀኝ መሪ ጥምሮች ናቸው ብሎ መግለጽ ይቻላል።

5. መደምደሚያ

የዚህ ጥናት ዋና ዓላማ ግእዝ ለአማርኛ ቋንቋ ዕድገት ያበረከተውን የቃላት አስተዋጽኦ ማሳየት ነው። በዚህ መሠረት ለጥናቱ ተተኳሪ በሆኑት መጻሕፍት ውስጥ የሚገኙት የግእዝ ቃላት ከሰብቱ ስንምዕላዳዊ ስርዓቶች (እርባታ፣ ምሥረታና ጥመራ) አንፃር ምን እንደሚመሰሉና ከአማርኛ ጋር ምን ዓይነት አንድነትና ልዩነት እንዳላቸው አስረጅቻቸውን በመውሰድ ለማሳየት ሞክረናል። ለጥናቱ አስፈላጊ የሆኑ መረጃዎችን ለመሰብሰብ ሰነድ ፍተሻን ዋነኛ የመረጃ መሰብሰቢያ መሣሪያ አድርገን ተጠቅመናል። የጥናቱን ዓላማዎች ከግብ ለማድረስ ከታላሚ መጻሕፍቱ የተገኙትን መረጃዎች

በክለሳ ድርሳን ውስጥ ከተነሱት ንድፈ ሀሳባዊ ገለጻዎች ጋር በማገናኘት ዓይነታዊ የምርምር ዘዴን ተጠቅመን በገላጭ ስልት አቅርበናል።

እርባታን በተመለከተ በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የሰፈሩትን የግዕዝ ስሞች የአበዛዝ ስርዓት በአምስት ምድብ ክፍለን አሳይተናል። ይህ የአበዛዝ ስርዓት ግእዝን ከአማርኛ በተለየ መልኩ በርከት ያሉ አብዥ ምዕላዶችን እንዲጠቀም አድርጎታል። ከዚህም በሻገር ግእዝ እምርነት አመልካች ምዕላዶችን ከመጠቀም አንጻርም ከአማርኛ ጋር የጎላ ልዩነት እንዳለው በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የተካተቱትን ምሳሌዎች በአስረጅነት በመውሰድ አቅርበናል። ሆኖም እምርነት በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ ባሉት የግእዝ ቃላት ላይም የአማርኛ ምዕላዶችን አስጠግቶ ይታያል። በፅንሰ ሀሳብ ደረጃ ሁለቱ ቋንቋዎች የሚመሳሰሉት የእርባታ ቅጥያዎቻቸው በተለያዩ የቃል ክፍሎች ላይ ሲቀጠሉ እንደ ቁጥር፣ ጾታ፣ መደብና ጊዜ ያሉ ሰዋሰዎቹ ባሕሪያትን በማመልከት ነው። እንዲሁም በሁለቱም ቋንቋዎች ውስጥ የሚገኙት ቅጥያዎች የተቀጠሉበትን ዓምድ መሠረታዊ ፍችና የዓምዱን የቃል ክፍል መለወጥ አይችሉም።

ከእርባታ በመቀጠል በተተካሪ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ የተካተቱት የግእዝ ውልድ ቃላት የሚመሰረቱባቸውን መንገዶች ተመልክተናል። በዚህ መሰረት ውልድ ስሞች፣ ቅፅሎችና ግሶች የተለያዩ ስም መሰራች ምዕላዶችን በስሞች፣ በቅፅሎች፣ በግስ ስሮችና እሥር ዓምዶች ላይ በተለያዩ አቅጣጫዎች (በዋናነት በቃል መካከልና መጨረሻ) በመቀጠል ሲመሰረቱ አስረጅዎችን ከመማሪያ መጻሕፍቱና ከሌሎች የግእዝ መጻሕፍት በመውሰድ አቅርበናል። ከዚህ ጋር በተገናኘ በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የሚገኙት የግዕዝ ቃላት መሰራች ምዕላዶችን በመጠቀም ከተለያዩ ቃላት ሲመሰረቱ በስፋት የምንጨፍን ቋንቋ (የግእዝን) ቅርፅ ይዘው ይታያሉ። ይህንንም በመረጃ ምንጭነት የተጠቀምንባቸውን የተለያዩ የግእዝ መዛግብተ ቃላትንና የሰዋሰው መጻሕፍትን በማመሳከር ለማረጋገጥ ችለናል።

በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ በርካታ የግዕዝ ጥምር ስሞችና ጥምር ቅጽሎች ሥራ ላይ ውለዋል። እነዚህ የግእዝ ጥምር ስሞችና ቅጽሎች ከሚሰጡት አገልግሎት አኳያ ልዩነት ባይኖራቸውም በአመሠራረታቸው ላይ ከአማርኛ አንጻር ልዩነት ይታያል። ልዩነቱ በጥመራ ወቅት የተጣማሪ ቃላት አሰላለፍ ነው። ይኸውም የግእዝ ጥምር ስሞች ግራ መሪ ሲሆኑ የአማርኛ ጥምር ስሞች ግን ቀኝ መሪ ናቸው።

በአጠቃላይ በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ የተካተቱትን የግእዝ ቃላት ስንምዕላዳዊ ስርዓቶች የሚጠቁሙት የግእዝ ቋንቋ ለአማርኛ ቋንቋ ትምህርት መበልጸግ ከፍተኛ የቃላት አስተዋጽኦ ያደረገ መሆኑን ነው። በመሆኑም ከጥናቱ የተገኘውን ውጤት መሠረት በማድረግ የተለያዩ መደምደሚያዎችን ሰጥተናል። አንደኛ፣ የግእዝ ውልድ ስሞች፣ ውልድ ቅጽሎችና ውልድ ግሶች በመማሪያ መጻሕፍቱ ውስጥ ተካተው ይገኛሉ። እንዲሁም አማርኛ ከግእዝ ጥምር ስሞችና ጥምር ቅጽሎችን እንጂ ጥምር ግሶችንና ጥምር ተውሳክ ግሶችን አልተዋሰነም ማለት ይቻላል። ከዚህም ሌላ ግእዝና አማርኛ በስም ጥመራ ስርዓት ላይ አይመሳሰሉም፤ በቅጽል ጥመራ ላይ ግን ልዩነት አይታይባቸውም። በአጭሩ የእርባታና የምሥረታ ምዕላዶች ከግእዝ ወደ አማርኛ ገብተው ይታያሉ።

በሁለተኛ ደረጃ የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ... - ጉባኤ፣ ኤባና ሀብታሙ

ግዕዝ ለአማርኛ ዕድገት ዘርፈ-ብዙ አስተዋጽኦ ያደረገ ቋንቋ ነው። በላይ (2002) ይህንን አስመልክተው ግዕዝ ለዘመናዊ የአማርኛ ሥነ-ልቦና መሠረት የጣለ፣ ለሥነ-ጽሑፍ በር የከፈተ፣ የሥነ-ቃል መድበልና የታሪክ መረጃ እንደሆነ ገልጸዋል። በሁለተኛ ደረጃ የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ አማርኛ ከግእዝ የተዋሰነው በርካታ ቃላት አሉ። ይህም ግእዝ ለአማርኛ ቋንቋ ዕድገት ያደረገው የቃላት አስተዋጽኦ ከፍተኛ መሆኑን ያመለክታል። እኛም ከጥናቱ ዋና ዋና ግኝቶች በመነሳት የሚከተሉትን አስተያየቶች ሰጥተናል።

1. ግእዝ ለአማርኛ መበልጸግ ያበረከተውን የቃላት አስተዋጽኦ ከግምት በማስገባት ትምህርት ሚኒስቴርና የሚመለከታቸው የትምህርት ባለሙያዎች በስርዓተ-ትምህርት ቀረጻ ወቅት የግእዝ ሊቃውንትን በማካተት የበኩላቸውን ተሳትፎ እንዲያደርጉ ቢያበረታቱ፤
2. የአማርኛ ቋንቋ መምህራን በየደረጃው በተዘጋጁት የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ የሚገኙትን የግዕዝ ቃላት የሚያስተምሩበት ስልት ቢቀየስ፤
3. ግእዝ የኢትዮጵያ ቅርስና የምርምር ቋንቋ ቢሆንም በአሁኑ ሰዓት አገልግሎቱ በቤተ-ክህነት አካባቢ ተወስኖ ይገኛል። ይሁን እንጂ ቋንቋው ትኩረት አግኝቶ እንደገና እንዲስፋፋ የዘርፉ ምሁራንና ተመራማሪዎች አጽንኦት ሰጥተውና በምርምር አስደግፈው የማስተዋወቅ ሥራ እንዲሠሩ ቢደረግ እንላለን።

ዋቢዎች

- ለይኩን ብርሃኑ። (1998)። የግዕዝ መማሪያ። ዋሽንግተን ዲሲ፣ ሬድሲ አታሚ ድርጅት።
- ሰሎሞን ሐለፎም። (1997)። የድርሰት አጻጻፍ። አዲስ አበባ፣ ንግድ ማተሚያ ድርጅት።
- በላይ መኮንን። (2001)። ትንሣኤ፣ አማርኛ-ግዕዝ መዝገበ ቃላት። አዲስ አበባ፣ ጥቁር ዓባይ ማተሚያ ቤት።
- _____። (2002)። ህያው ልሳን፣ ግዕዝ-አማርኛ መዝገበ ቃላት። አዲስ አበባ፣ ንግድ ማተሚያ ቤት።
- በድሉ አዳሙና ኃይላይ ተስፋይ። (2006)። መሠረታዊ ግዕዝ ፩ (ELGE 1052) እና ፪ (ELGE 1054) ሞጅዬል 1 እና 2። ባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ (ያልታተመ)።
- በድሉ ዋቅጅራ እና ተሾመ ይመር። (1997)። የአማርኛ ሰዋሰው (ELAMZ 22) ሞጅዬል 2። ባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ (ያልታተመ)።
- ባዩ ይማም። (1987)። የአማርኛ ሰዋሰው(1ኛ እትም)። አዲስ አበባ፣ የትምህርት መሳሪያዎች ማምረቻና ማከፋፈያ ድርጅት ማተሚያ ቤት።
- _____። (2000)። የአማርኛ ሰዋሰው(2ኛ እትም)። አዲስ አበባ፣ እሌኒ ማተሚያ ድርጅት።
- _____። (2009)። የአማርኛ ሰዋሰው(የተሻሻለ 3ኛ እትም)። አዲስ አበባ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ቪ. ኢ. ማተሚያ ድርጅት።
- ተስፋዬ አበራ። (1984)። በሳል ድርሰት የማስተማሪያ ጽሑፍ። ባህር ዳር መምህራን ኮሌጅ (ያልታተመ)።
- ትምህርት ሚኒስቴር። (1992)። አማርኛ፣ የመምህሩ መምሪያ 10ኛ ክፍል። አዲስ አበባ፣ ሜጋ አሳታሚ ድርጅት።
- _____። (2004)። አማርኛ፣ የተማሪ መጽሐፍ 9ኛ ክፍል። ዱባይ፣ አል-ጉሬር አታሚና አሳታሚ ድርጅት።
- _____። (2004)። አማርኛ፣ የተማሪ መጽሐፍ 10ኛ ክፍል። ዱባይ፣ አል-ጉሬር አታሚና አሳታሚ ድርጅት።
- ትንሣኤ ማተሚያ ድርጅት። (1987)። ሰዋሰው ግዕዝ። አዲስ አበባ፣ ትንሣኤ ዘጉባኤ ማተሚያ ድርጅት።
- ኑህሚን ዋቅጅራ። (2008)። ማኅተም ጥበብ ዘልሳነ ግዕዝ። አዲስ አበባ፣ በአርቶዶክስ ተዋሕዶ ማኅበረ ቅዱሳን።
- አማኑኤል ስምረተክብ። (2009)። የግዕዝ ጥናት ወትርጓሜ ፊደል። አዲስ አበባ፣ ፋርኢስት ትሬዲንግ።
- አንበሳ ተፈራ። (2019)። ሀለሐመሠረ፣ የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ቋንቋዎቻቸው አጭር ቅኝት። ኢየሩሳሌም፣ ቴላቪቭ ዩኒቨርሲቲ (ያልታተመ)።
- ኪዳነ ወልድ ክፍሌ። (1948)። መጽሐፈ ሰዋሰው ወግስ ወመዝገበ-ቃላት ሐዲስ። አዲስ አበባ፣ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት።

ዘርዓ ዳዊት አድሐና። (1996)። መርኖ ሰዋስው ዘልሳነ ግዕዝ። አዲስ አበባ፣ አኩቴት አሳታሚዎች ድርጅት።

ዘውዱ መብሬ። (1996)። የአስረኛ ክፍል የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጽሐፍ የቃላት ትምህርት ይዘት አቀራረብ ግምገማ። አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ ለሁለተኛ ዲግሪ ማሟያነት የቀረበ ጥናታዊ ጽሑፍ (ያልታተመ)።

ዜና ማርቆስ እንዳለው። (1981)። ጥንታዊ ግዕዝ በዘመናዊ አቀራረብ። አዲስ አበባ፣ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት።

ያሬድ ሸፈራው። (2002)። መጽሐፈ ግስ ወሰዋሰው መርኖ መጻሕፍት። ባህር ዳር፣ ቅዱስ ጊዮርጊስ ማተሚያ ቤት።

ያሬድ ፈንታ። (1986)። ፍኖተ ግዕዝ። አሥመራ፣ ፍራንቸስኮስ ማተሚያ ቤት።

ደሴ ቀለብ። (2002)። ትንሣኤ ግዕዝ። አዲስ አበባ፣ አማኑኤል ማተሚያ ቤት።

ጌታሁን አማረ። (1990)። ዘመናዊ የአማርኛ ሰዋሰው በቀላል አቀራረብ። አዲስ አበባ፣ ንግድ ማተሚያ ቤት።

ፍቃዱ ጀምበሬ። (2010)። የፃኛ ክፍል የአማርኛ ቋንቋ መማሪያ መጽሐፍ የቃላት ትምህርት ይዘት አመራረጥ፣ አደረጃጀትና አቀራረብ ፍተሻ። ደብረ ማርቆስ ዩኒቨርሲቲ፣ ለሁለተኛ ዲግሪ ማሟያነት የቀረበ ጥናታዊ ጽሑፍ (ያልታተመ)።

Batstone, R. (1994). Product and process: Grammar in the second language classroom. In M. Bygate, A. Tonkyn & E. Williams, (eds.), *Grammar and the language teacher*, 224–236. New York: Prentice Hall.

Bender, M.L., J. D. Bowen, R. L. Cooper and C. A. Ferguson, (eds.). (1976). *Language in Ethiopia*. London: Oxford University Press.

Gideon, G. (2013). *Semetic language: Features, structures, relations, process*. Cambridge: Cambridge University Press.

Harmer, J. (1991). *The practice of English language teaching*. London: Longman.

Kane, T.L. (1990). *Amharic-Englisg dctionary*, Vol. 1. Wiesbaden: Otto Harrassiwitz.

Kumar, A. (2013). Morphology based prototype statistical machine translation system for English to Tamil language. PhD Thesis of Amrita School of Engineering, Tamilnadu (India).

Ur, P. (1996). *A course in language teaching: Practice and theory*. Cambridge: Cambridge University Press.